

Lázár Péter

A hazai könyvtártudományi kutatás helyzete és értékelése*

1. *A könyvtártudományi kutatás szerepe a szocialista építésben és a kultúrforradalomban*

A könyvtártudományi kutatásnak, a könyvtártudomány aktív művelésének szerepét és jelentőségét, fejlődési irányát meghatározza adott társadalmi viszonyok között és meghatározott kulturális színvonal mellett egyrészt a könyvtártudomány szerepe és helyzete, másrészt pedig a tudományos kutatás általános szerepe és helyzete. Míg a könyvtártudomány idevágó problémáival Kovács Máté foglalkozott előadásában, a következőkben a könyvtártudományra konkretizált tudományos kutatás kérdéseiről fogok szólni.

A szocializmus építésének soronkövetkező általános feladatait az MSZMP 1959 decemberében tartott VII. kongresszusa határozta meg teljes szabadsággal.¹ A Párt lerögzítette, hogy a szocialista építés egyre nagyobb feladatokat állít a tudomány és a tudományos kutatás elé. Két alapvető feladatot jelölt meg, amelyek a tudományos kutatás minden ágára — a természettudományokra és a társadalomtudományokra — egyaránt érvényesek, amelyek tudományos életünk és fejlődésünk két legsúlyosabb hiányosságának felszámolására vezetnek:

a) A tudományos kutatómunkát összhangba kell hozni a szocializmus építésének feladataival. A gazdasági és kulturális fejlődés szempontjából legfontosabb kérdések megoldására kell tudósaink és kutatóink erőfeszítéseit összpontosítani; az eddiginél sokkal szorosabb kapcsolatot kell teremteni egyfelől a tudomány, az elmélet, a kutatás, másfelől pedig a szocialista építés, a gazdasági és kulturális munka gyakorlata között.

b) Tudósainknak és kutatóinknak a marxizmus-leninizmus eszmei és módszertani alapjaira kell helyezkedniük. Meg kell szüntetni azt az ellentmondást, ami a szocialista építés, a szocialista valóság és a tudomány és kultúra

* Szerző köszönetét fejezi ki Kovács Máté egyetemi tanárnak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszéke vezetőjének és SEBESTYÉN Gézá-nak, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatóhelyettesének, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ vezetőjének a referátum kidolgozásához nyújtott hathatós támogatásukért, továbbá a következő munkatársainak, akik a könyvtártudományi kutatás helyzetének felmérésében, illetve a helyzetkép kialakításában — a szerző egyéni felelősségének teljes mértékű fenntartása mellett — közreműködtek: MEZEI László (KMK), KÉKI Béla (KMK — Budapesti Műszaki Egy. Kvt.), TOMBOR Tibor (KMK — Orsz. Műszaki Kvt.), OROSZ Gábor (KMK — Orsz. Műszaki Könyvtár), BÓDAY Pál (KMK), RÁCZ Aranka (KMK), FUTALA Tibor (KMK).

¹ *A Magyar Szocialista Munkáspárt 7. Kongresszusának jegyzőkönyve.* Bp. 1960. 640 l., 8 t.

sok művelőjében még többé-kevésbé megnyilvánuló nem marxista gondolkodásmód között jelentkezik. A tudomány és a kultúra embereinek világnézete nem állhat tartósan ellentétben azzal a világnézettel, nem is lehet tartósan — szubjektív értelemben — semleges azzal a világnézettel kapcsolatban, amely a szocialista környezet elvi-ideológiai alapja.

A társadalomtudományok területén azonban még tovább kell részleteznünk a Párt útmutatása alapján a legfőbb teendőket:

c) A társadalomtudományok művelőinek mélyrehatóan elemezniük kell társadalmunk szocialista fejlődésének alakulását, a szocialista gazdasági fejlődés jelenségeit, a kultúrforradalom folyamatát. Az általánosított tapasztalatokból a marxista-leninista elmélet és módszertan alapján leszűrt törvényszerűségek ismeretében ki kell dolgozni azokat a módszereket, amelyek megkönnyítik, meggyorsítják a szocialista építés és a kultúrforradalom menetét.

d) Szembe kell szállni a társadalomtudományok területén a polgári és kispolgári ideológia megnyilvánulásaival, legyenek azok akár tudatosak, akár öntudatlanok, eredjenek külföldi vagy belföldi forrásokból. Figyelemmel kell kísérni, értékelni és bírálni kell a kapitalista államokban megjelenő sajtómegnyilvánulásokat. Segíteni kell a tudósokat és kutatókat, hogy leküzdhessék a gondolkodásmódjukat terhelő múltbeli ideológiai maradványokat.

A következő lépésben azt kell megvizsgálnunk, hogy miként érvényesülnek könyvtártudományi kutatásunkban a fenti alapvető szempontok, nevezetesen az elmélet és gyakorlat egysége, a marxizmus-leninizmus elvi és módszertani alapjainak alkalmazása, a szocializmustól idegen ideológiák elleni küzdelem.

2. A hazai könyvtártudományi kutatás helyzete

A könyvtártudományi kutatásnak régi tradíciói vannak hazánkban. Nagy bibliográfusaink, mint a két SZINNYEI, SZABÓ Károly, PETRIK Géza, GULYÁS Pál, nagy könyvtártudósaink, mint SZABÓ Ervin, DIENES László, KÓHALMI Béla, FITZ József és sokan mások megalapozták — ha nem is fogalmazták talán minden esetben így — a könyvtártudomány hazai művelését. Ismeretes, hogy könyvtártudományi folyóiratunk, az 1876 óta megjelenő *Magyar Könyvszemle* a világ egyik legrégebbi könyvtártudományi szakorgánuma; gazdag tartalma méltón tükrözi a régebbi korszakok könyvtártudományi kutatásainak eredményeit.

Könyvtártudományi kutatásunk történeti fejlődésével, múltbeli erényeivel és hibáival, részletes elemzésével és értékelésével foglalkozni nem feladata anketünknek. A magyar könyvtártudomány fejlődésének vázlatát KÓHALMI Béla foglalta össze 1954-ben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Főbizottságának (ma Könyvtártudományi Bizottság) megalakulása alkalmából [1].²

A következőkben a könyvtártudomány és a kutatás jelenlegi hazai helyzetének és állapotának vizsgálatára szorítkozunk.

2.1 A könyvtártudományi kutatások felmérése

A könyvtártudományi kutatások áttekintése és értékelése iránti igény felvetődött már rövidesen a Könyvtártudományi Főbizottság működésének

² A szögletes zárójelbe helyezett számjelek a szöveg végén (72. l.) közölt bibliográfia tételeire utalnak.

megindítása után. 1955 novemberében KÓHALMI Béla, 1956 májusában pedig Kovács Máté küldött ki körlevelet mintegy 30 nagykönyvtárhoz a könyvtárakban folyó könyvtártudományi kutatómunka számbavétele céljából. A beérkezett válaszok különösen a könyvtárak tudományos és egyéb publikációiról tartalmaztak sok értékes adatot, módszeres feldolgozásukat azonban megakadályozta az 1956. októberi ellenforradalom. Az ellenforradalom leverését közvetlenül követő időszak nem volt kedvező a könyvtártudományi kutatások helyzetének értékelésére. Egyrészt más, fontosabb politikai és szakmai feladatok kerültek az érdeklődés homlokterébe, másrészt pedig az 1955-ben és 1956-ban begyűjtött anyag sok tekintetben elavult az ellenforradalom és leverése okozta változások miatt, amelyek kiterjedtek a könyvtárak személyi állományára, szervezetére és a könyvtárosok gondolkodására egyaránt.

A könyvtárügy fejlődésével, a könyvtári munka elmélyítésével kapcsolatban újból szükségessé vált a könyvtártudományi kutatások feltárása és értékelése [2]. Az 1959 elején létesített Könyvtártudományi és Módszertani Központra hárult ez a feladat. A KMK 1959 tavaszán felmérte a könyvtártudományi kutatás helyzetét és részletesen feldolgozta a felmérés adatait [3].

A Művelődésügyi Minisztérium 1959. február hóban 58 könyvtárat szólított fel az állományukba tartozó és tudományos kutatótevékenységet folytató dolgozók összeírására, 8 könyvtár nem szolgáltatott adatokat, 11 könyvtár pedig nemleges választ adott a kiküldött jelentőlapra (1. melléklet). A jelentést beküldő 39 könyvtár közül 29-ben folyt könyvtártudományi tárgyú kutatás (2. melléklet), ezek adatait vesszük tekintetbe a következők során.

Nem terjeszkedett ki a felmérés az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékén, általában az intézeti és vállalati szakkönyvtárakban, valamint a könyv- és könyvtártudományi kutatótevékenységre.

A felmérés tehát nem teljes, nem öleli fel a könyvtártudományra vonatkozó összes kutatásokat és kutatókat. Fel kell azonban tételeznünk, hogy a fel nem tárt kutatások nem befolyásolnák lényegesen a feldolgozott adatok összefoglaló eredményeit.

A felmérés célja az volt, hogy gyors áttekintést szerezzünk egyszerű eszközökkel a könyvtári dolgozók által folytatott kutatási tevékenységről, a kutatások irányairól, méreteiről, szervezeti feltételeiről és körülményeiről, végül pedig — de nem utolsó sorban — a kutatókról.

Nyilvánvaló, hogy egy ilyen felmérés nem szolgáltatathat részletes egyedi minőségi értékelést az egyes kutatásokról, hiszen ehhez behatóan kell ismerni legalábbis a kutatások részletezett tematikai tervét, feldolgozási módját és magát a kutatót. Erre a nagy alaposságot, körültekintést, türelmet, további megfelelő szervezetet és rendkívül sok időt igénylő értékelésre a körülmények eddig nem adtak lehetőséget, úgyhogy első lépésként meg kellett elégednünk szerényebb célok kitűzésével.

A felmérés korlátai elsősorban a felmérés célkitűzéseiből, másrészt a felmérés módszereiből, végül a feldolgozásra szolgáltatott adatok hiányosságaiából erednek.

A feldolgozott eredmények azonban még így is rendkívül tanulságosak és — más forrásokból származó tapasztalatokkal, a könyvtártudományi publikációk ismeretével, személyes érintkezéssel stb. kiegészítve — kellő alapot szolgáltatnak a hazai könyvtártudományi kutatás mennyiségi és minőségi értékelésére.

2.2 A feldolgozás módszertani kérdései

Az adatgyűjtés alapjául szolgáló jelentőlap (1. melléklet) a könyvtár megnevezésén és címén kívül egyrészt a tudományos kutatótevékenységet folytató dolgozóról, másrészt pedig a dolgozó által folytatott kutatásról kért tájékoztatást. Külön rovat szolgált ezenkívül a kutató eddig megjelent jelentősebb munkáinak felsorolására.

A jelentőlap rovatait úgy állítottuk össze, hogy a választást megkönnyítsük, és hogy a lehetőleg egyszerű válaszokból gyors áttekintést nyerhessünk a kutatótevékenység helyzetéről. Ezért mellőztünk sok részletet, aminek felvétele fokozta volna az adatszolgáltatás precizitását.

A jelentőlapon feltüntetett rovatok nem teljesen egyértelmű és részben hiányos megfogalmazása következtében némely kérdéscsoporthoz nem nyertünk pontos és egyértelmű adatokat. Az ebből eredő nehézségekre külön rámutatunk az egyes rovatok feldolgozási eredményeinek ismertetésekor. Gyakran előfordult azonban, hogy a válaszolás során nyilvánvalóan helytelenül, pontatlanul vagy hiányosan töltötték ki a jelentőlap egyik-másik rovatát, például nem jelölték meg pontosan a kutatási témát, nem közölték a kutatás megkezdésének vagy befejezésének időpontját vagy más adatot.

A pontatlan, hiányos vagy helytelen válaszokat általában nem helyesbítettük az adatszolgáltatókkal, eltekintettünk a vitás bejegyzések személyes tisztázásától. Ez ugyanis jelentősen meghosszabbította volna a kiértékelés időtartamát, és megnehezítette volna a folyamatos feldolgozást anélkül, hogy a precizitás fokozásából származó eredmény arányban állna a ráfordított energiával. A nem egyértelmű és nem teljesen világos válaszokat igyekeztünk a jelentőlapon feltüntetett vagy egyébként általunk ismert körülmények mérlegelésével kiegészíteni vagy kiigazítani.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a felsorolt hiányosságok és gátló körülmények következtében nem tekinthető teljesen pontosnak és részleteiben is véglegesnek a könyvtárakban folyó tudományos kutatótevékenységről készített feldolgozásunk és értékelésünk. A helyzetfeltárás elsődrendű célja azonban nem annyira az egyes részletkérdések legaprólékosabb és legpontosabb feldolgozása, hanem mindenekelőtt azoknak az alapvető tendenciáknak a kielemezése, amelyek a könyvtárainkban folyó tudományos kutatómunkát jellemzik.

A felmérés anyagának rendszerezése céljából el kellett határolni a könyvtártudományi kutatást az egyéb tárgyú kutatásoktól, bár tisztában voltunk az elhatárolás elvi nehézségeivel és azokkal a problémákkal, amelyek a könyvtártudomány fogalmával és tárgyával kapcsolatban felmerülnek. Ezekre nem térünk ki a következőkben, mivel ankétunknak nem feladata ezeknek a kérdéseknek a megvitatása.

A feldolgozás szempontjából horizontális irányban szemlélve, a könyvtártudomány területére tartozónak véljük a könyvtárra, a könyvre, a könyv előállítására és terjesztésére vonatkozó ismeretek összességét, természetesen a könyv fogalmát kiterjesztve az összes írott dokumentumokra és a könyvtárügy fogalmát a dokumentációra is. Az így értelmezett könyvtártudományrészterületeit összefűzi a könyvtár és a könyv társadalmi szerepe és jelentősége. Nem tartozik a könyvtártudomány keretébe semmiféle egyéb társadalomtudomány, mint például a történettudomány, az irodalomtudomány, a nyelvtudomány stb., sem pedig műszaki vagy természettudományi ág, mint például az általános értelemben vett információelmélet stb. Általában nem tekintettük

könyvtártudományi kutatótevékenységnek az egyéb tudományágak területére vonatkozó szakbibliográfiák kidolgozását sem.

Kérdés, hogy könyvtártudományi tevékenységnek tekinthető-e a könyvtárak saját forrásanyag-állományának feltárása. Ez a tevékenység viszonylag lazán kapcsolódik a könyvtár általános társadalmi funkciójához, bár a könyvtár tudományos tájékoztató tevékenységének fogalmába beilleszthető; viszont ilyen jellegű feldolgozás elvégzéséhez nem feltétlenül könyvtáros szükséges. A forrásanyagok feltárása tehát elsősorban könyvtárhoz kötött, de nem könyvtárhoz kötött munka, amelynek eredményeként nem annyira a könyvtártudomány, mint egynemely más tudományág (történettudomány, irodalomtudomány stb.) gazdagodik elsősorban. A feldolgozás során a könyvtártudományhoz soroltuk ugyan az ilyen jellegű kutatásokat, de úgy véljük, hogy ez a kérdés még részletes tisztázásra szorul.

Vertikális irányban viszont el kell határolni módszertanilag a könyvtártudományi kutatást a könyvtári gyakorlattól és a könyvtári rutinmunkától. Élesen felvetődik ezzel kapcsolatban egyrészt a kutatómunka színvonalának, másrészt az elmélet és a gyakorlat kapcsolatának problémája.

Nem szabad teret engedni olyan törekvéseknek, amelyek az élő könyvtárügyet ki akarják rekeszteni a könyvtártudományi kutatás köréből és az utóbbi lényegében a könyv- és könyvtártörténetre kívánják korlátozni. Ez a könyvtárügy problémáinak lebecsülésére, a könyvtártudomány elsekélyesítésére, leszűkítésére és lejárátására vezet. Megítélésünk szerint a könyvtárügyi, könyvtárigazgatási, könyvtárszervezési kérdések szintén beletartoznak a könyvtártudomány problematikájába. Az idevágó törvényszerűségek, elvi kérdések feltárása akkor szolgálja a könyvtártudomány érdekeit, ha megfelelő tudományos felkészültséggel és színvonalon történik.

A fenti szempontok figyelembevételével mellőztük 9 jelentőlap feldolgozását. Ezek a jelentőlapok olyan tevékenységről számoltak be, amelyek megítélésünk szerint nem tartoznak a tudományos kutatás fogalma alá (kurrens szakbibliográfiák, ajánló bibliográfiák összeállítása stb.). Némli kétkezdéssel — és bizonyos fokú laza elbírálással — vontuk be a könyvtártudományi kutatások keretébe például az ETO egyes táblázatainak magyarra átültetését is.

A felsorolt szempontok figyelembevételével soroltuk be a bejelentett kutatási témákat a következő témafőcsoportokba, illetve témacsoportokba:

A. Könyvtörténet, könyvtártörténet

- A. I. Könyv- és könyvtártörténet általában
- A. II. Egyes könyvtárak, könyvtárhálózatok története
- A. III. Helyi könyv- és könyvtártörténet
- A. IV. Történeti jellegű könyvtári állomány feltárása. Általános bibliográfiák

B. Általános könyvtárügy

- B. I. Könyvtárügy általában
- B. II. Gyakorlati könyvtárügy
- B. III. Dokumentáció, bibliográfia

C. Nem könyvtártudományi kutatás

A besorolások eldöntésekor sok fejtörést okozott a témák nem elég kimerítő és pontos jellemzése, helytelen megjelölése. A témák pontos megfogalma-

zásának hiányában számolni kell azzal, hogy a beosztás nem minden esetben helyes. A vitás esetek száma azonban feltehetően csekély, úgyhogy a véleményüinktől eltérő értékelés nem befolyásolná érezhetően a feldolgozás eredményeit.

Az adatgyűjtés és feldolgozás óta már eltelt több mint egy esztendő. Ezalatt változások történtek a felmérésben foglalt anyaghoz és adatokhoz képest. Az akkor bejelentett témák közül soknak a kidolgozása befejeződött, a kutatási eredményeket publikálták, újabb kutatási témákon dolgoznak könyvtárosaink; változott a kutatók köre is. Noha a felmérés mennyiségi adatai ilyenformán itt-ott talán módosulhattak, az elének tároló kép és a belőle levonható következtetések lényegében ma is érvényesek.

Miután ankétunk kizárólag a könyvtártudományi kutatás kérdésével foglalkozik, a következőkben nem térünk ki a felmérésben szereplő és feldolgozott nem könyvtártudományi (történettudományi, irodalomtudományi, közgazdaságtudományi, természettudományi stb.) kutatásokra.

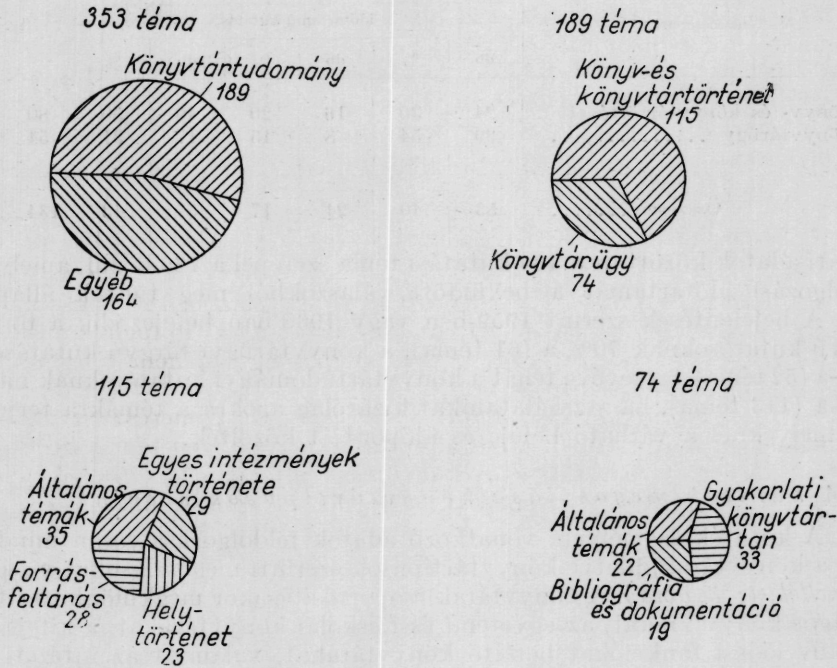
2.3 A kutatások és kutatók számának megoszlása kutatási témacsoporthoz szerint

A felmérés során feldolgozott 353 kutatási témából 189 esik a könyvtártudomány területére; a 231 főnyi kutatói gárdából 141 fő foglalkozott könyvtártudományi témákkal. Több kutató nem is egy, hanem több téma egyidejű feldolgozását jelentette be.

A könyvtártudományi kutatás helyzetének felmérése szempontjából kiemelkedően fontos annak a megállapítása, hogy milyen témákkal foglalkoznak a kutatók. A témaválasztás áttekintése céljából a következőképpen csoportosítottuk a kutatási témákat a bejelentett címek alapján (1. ábra):

Témacsoporthoz	A kutatási témák		
	száma	% -os megoszlása	
		A + B = 100	A = 100 B = 100
A. Könyvtörténet, könyvtártörténet	115	60,8	100,0
A. I. Könyvtörténet, könyvtártörténet általában	35	18,5	30,4
A. II. Egyes könyvtárak, könyvtárhálózatok története ..	29	15,3	25,2
A. III. Helyi könyv- és könyvtártörténet	23	12,2	20,0
A. IV. Történeti jellegű könyvtári állomány feltárása, általános bibliográfiák	28	14,8	24,4
B. Könyvtárügy	74	39,2	100,0
B. I. Könyvtárügy általában	22	11,7	29,8
B. II. Gyakorlati könyvtárügy	33	17,5	44,6
B. III. Bibliográfia. Dokumentáció	19	10,0	25,6
Összesen	189	100,0	

A kutatásoknak kerekén 60%-a történeti tárgyú, 40%-a pedig könyvtárügyi vonatkozású. A történeti témáknak mintegy negyedrészt szolgáltatja a könyvtárak birtokában levő történeti forrásanyagok (kódexek, kéziratok, ősnymtatványok stb.) feltárása és általános bibliográfiák készítése (pl. régi magyar könyvek leírásának kiegészítése stb.), további negyedrészt pedig meghatározott könyvtárak vagy könyvtárhálózatok történetének feldolgozása. Ennél valamivel csekélyebb arányban szerepelnek a helytörténeti témák (megyei városok, megyék könyv-, könyvtár-, sajtó- és nyomdatörté-

1. ábra. A könyvtártudományi kutatások megoszlása témakörök szerint az 1959. évi felmérés alapján

nete), viszont nagyobb arányban foglalkoznak könyvtárosaink általános jellegű, az előbbi csoportba be nem sorolható témákkal.

Ami a könyvtárügyi témákat illeti, túlsúlyban vannak a könyvtári munka egyes fázisait érintő gyakorlati témák (katalogizálás, osztályozás, olvasószolgálat stb.). Viszonylag kevesebb az érdeklődés a könyvtárügy általános, keresztmetszeti kérdései iránt (könyvtárak funkciója, tervezés, statisztika stb.), még csekélyebb a tudományos tájékoztatás korszerű kérdéseivel, a bibliográfia és a dokumentáció elméletével és gyakorlatával foglalkozó kutatás.

2.4 A kutatások időtartama

A kutatások időtartamát, a témák feldolgozására előírányzott időt a bejelentett kezdési és befejezési évszám különbségeként határoztuk meg, 1 éves

feldolgozási időtartamának tekintve azokat a kutatásokat is, amelyek megindítását és befejezését egyaránt 1959-ben jelölték meg.

Figyelemre méltó egyrészt a témák többségének viszonylag rövid feldolgozási ideje, másrészt az 1959-ben vagy 1960-ban befejezésre jelzett kutatások nagy száma.

A témáknak kutatási időtartam szerinti megoszlását a következő összefoglaló adatok jellemzik (3. melléklet; 2. ábra) :

Témafőcsoport	1 éves		2 éves		hosszabb		Összesen	
	időtartamú kutatás							
	db	%	db	%	db	%		
A. Könyv- és könyvtártörténet	24	30	16	20	40	50	80	100,0
B. Könyvtárügy	29	54	8	15	17	31	54	100,0
Összesen	53	40	24	17	57	43	134	100,0

A fenti adatok között az a 134 kutatási téma szerepel a 189 közül, amelyeknek feldolgozási időtartamát a beküldött válaszokból meg tudtuk állapítani.

A bejelentések szerint 1959-ben vagy 1960-ban befejeződik a történeti tárgyú kutatásoknak 70%-a (61 téma), a könyvtárügyi tárgyú kutatásoknak 88%-a (52 téma), összevéve tehát a könyvtártudományi kutatásoknak mintegy 78%-a (113 téma), ha vizsgálatainkat kizárólag azokra a témákra terjesszük ki, amelyeknél a várható befejezés időpontját közölték.

2.5 A kutatók megoszlása könyvtár típusok szerint

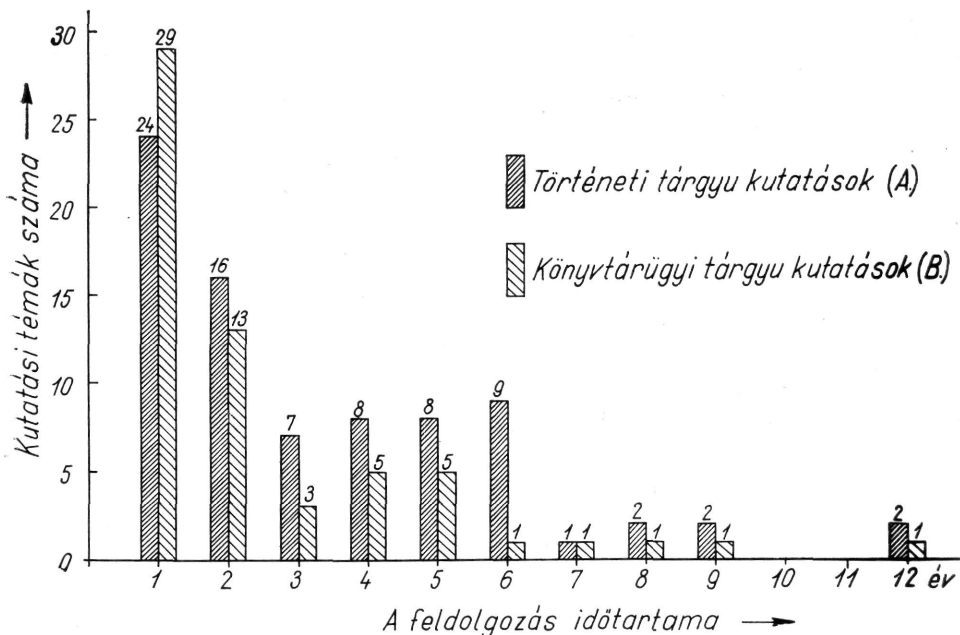
A kutatók személyére vonatkozó adatok feldolgozása során mindenképp előtt a könyvtárak, illetve könyvtár típusok szerinti megoszlásukat vizsgáltuk (4. melléklet; 3. ábra). A könyvtárak csoportosításakor megkülönböztettük az országos könyvtárakat, az egyetemi és főiskolai könyvtárakat, a kifejezetten közművelődési funkciókat betöltő könyvtárakat, valamint az intézeti szakkönyvtárakat. Az országos könyvtárak csoportjába soroltuk a nemzeti könyvtáron kívül a felsőoktatási intézményekhez nem kötött — nem közművelődési — könyvtárhálózati központokat és azokat a nagykönyvtárakat, amelyeket sem az egyetemi és főiskolai könyvtárak, sem az intézeti szakkönyvtárak csoportjába nem célszerű feldolgozásunk szempontjából besorolni.

A kutatóknak több mint 50%-a országos jellegű nagykönyvtár dolgozója (73 fő), az egyetemi könyvtárak pedig további 31%-ukat (44 fő) szolgáltatják (3. ábra). Kisebb számú könyvtártudományi kutató dolgozik a közművelődési könyvtárakban, még kevesebb a feldolgozásban érintett néhány intézeti szakkönyvtárban. A budapesti és környékbeli könyvtárakat 103 fő (73,2%), a vidéket 38 fő (26,8%) képviseli.

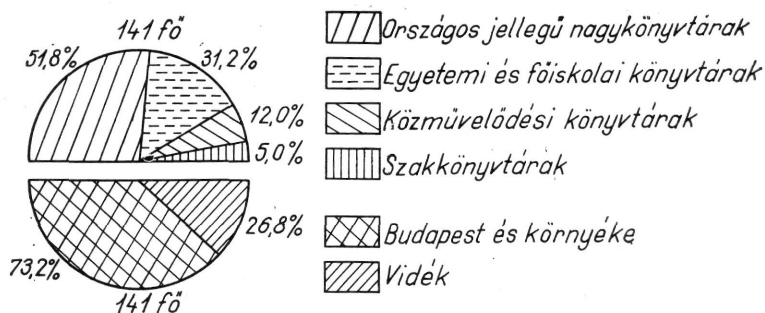
2.6 A kutatóidő-kedvezmény mértéke

A könyvtártudományi kutatók igen jelentős munkaidőkedvezményben részesülnek a felmérés adatai szerint (4. melléklet; 4. ábra). A 141 kutató közül 90 fő (63,8%) élvez kutatóidőkedvezményt, mégpedig összesen heti 84 kutatónapot.

A kedvezményezettek aránya erősen változik könyvtártípusonként. Míg az országos jellegű nagykönyvtárakban átlagosan négy kedvezményezett

2. ábra. A könyvtártudományi kutatások gyakorisága a téma feldolgozási időtartama szerint

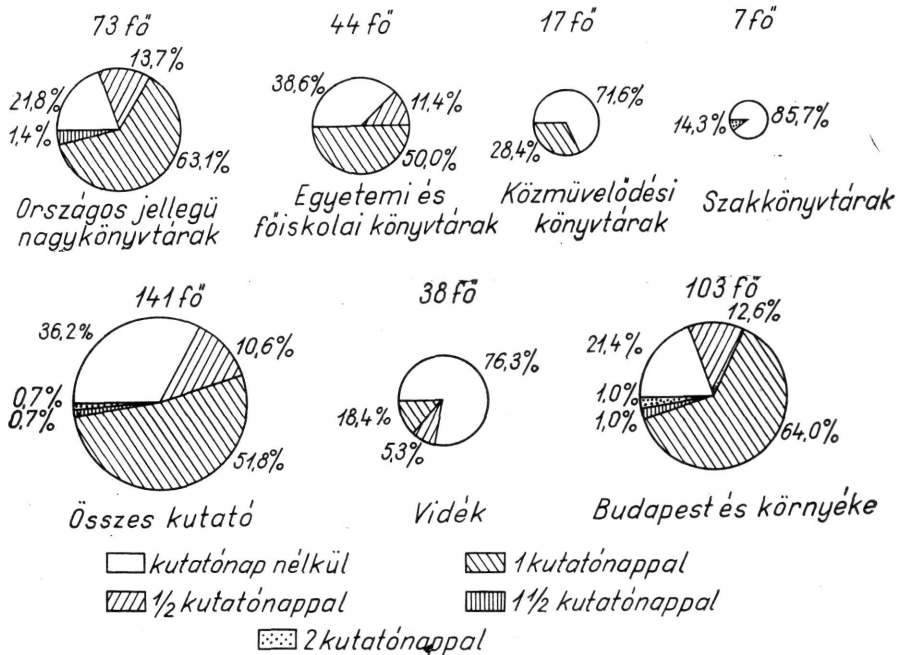

3. ábra. A könyvtártudományi kutatások százalékos megoszlása könyvtártípusok szerint, valamint Budapest és Vidék között

kutatóra esik egy időkedvezmény nélküli kutató, az egyetemi és főiskolai könyvtárak kutatói közül pedig lényegében minden harmadik végzi kutatásait munkaidőn kívül, addig a közművelődési könyvtárak kutatással foglalkozó dolgozóinak csaknem háromnegyed része, a szakkönyvtárak hét érintett dolgozója közül pedig hat fő nem részesül munkaidőkedvezményben.

Könyvtártípus	Kutatónap nélkül	½	1	1½	2	Összesen
		heti kutatónappal				
Országos könyvtárak	21,8	13,7	63,1	1,4	—	100,0
Egyetemi és főiskolai könyvtárak	38,6	11,4	50,0	—	—	100,0
Közművelődési könyvtárak	71,6	—	28,4	—	—	100,0
Szakkönyvtárak	85,7	—	—	—	14,3	100,0
Együtt	36,2	10,6	51,8	0,7	0,7	100,0
Ebből: Budapest és környéke	21,4	12,6	64,0	1,0	1,0	100,0
vidék	76,3	5,3	18,4	—	—	100,0

A kutatónap-kedvezmény tekintetében nagy aránytalanság mutatkozik nemcsak a különféle típusú könyvtárak, hanem a budapesti és a vidéki könyvtárak között is. Míg a fővárosban öt kutató közül átlagosan négy részesül időkedvezményben, addig vidéken csaknem pontosan fordított a helyzet: minden öt fő közül csupán egyetlen kutató élvez ilyen munkakönnyítést.

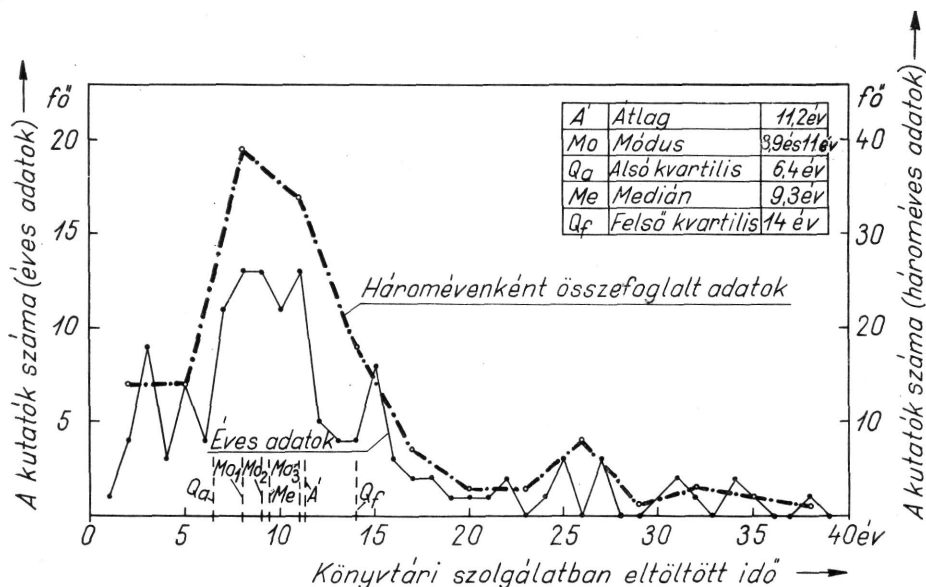
4. ábra. A könyvtártudományi kutatók százalékos megoszlása a kutatónap-kedvezmény mértéke szerint

2.7 A kutatók végzettsége és könyvtári szolgálatuk időtartama

A kutatók túlnyomó többsége (88,7%) egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkezik, a többi kutató részben egyetemi hallgató, részben könyv-

tárosi tanfolyamot végzett, részben pedig egyéb, illetve ismeretlen végzettségű.

A kutatók személyére vonatkozó adatok közül a könyvtári szolgálatban eltöltött idő vizsgálata nyújthat érdekes betekintést a kutatói gárda összetételébe és könyvtári gyakorlatába. A könyvtártudományi kutatóknak egynegyede legfeljebb 6,4 éve, fele pedig legfeljebb 9,3 éve áll könyvtári szolgálatban, további egynegyedük szolgálati ideje pedig meghaladja a 14 évet (5. ábra). A 141 kutató közül idevágó adatot közlő 136 fő átlagos könyvtári szolgálati ideje 11,2 év; a leggyakoribb szolgálati idő 8, valamint 9 és 11 év, egyformán 13–13 kutatóval (5. melléklet).

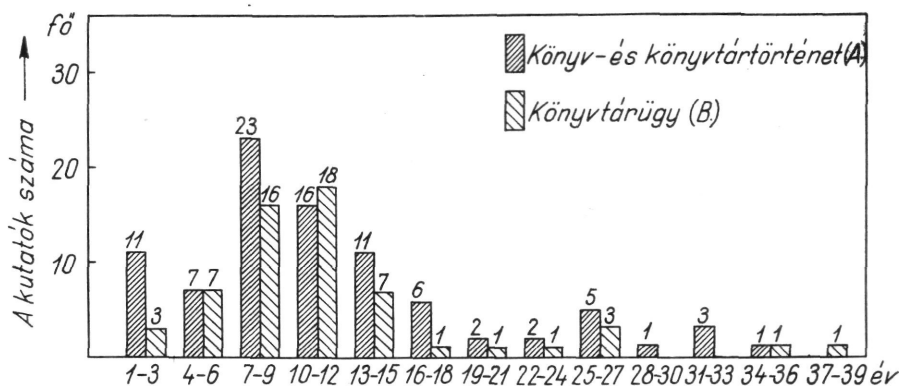
5. ábra. A könyvtártudományi kutatók megoszlása a könyvtári szolgálatban eltöltött megszakítatlan idő szerint

Megvizsgáltuk, hogy miként függ össze a témaválasztás a könyvtári szolgálat időtartamával. A 6. melléklet részletezi az egyes témacsoportok, illetve témafőcsoportok szerint a különféle szolgálati idejű kutatók számát. Az áttekinthetőség kedvéért 3–3 év adatait összefoglaltuk; így például együtt mutattuk ki az 1959-ben, 1958-ban és 1957-ben könyvtári szolgálatba lépett, tehát 1–3 évet könyvtári gyakorlatban eltöltött kutatók adatait. A korrelációs tábla feltünteti a témafőcsoportok szerint csoportosított kutatók százalékos megoszlását is könyvtári gyakorlat szerint.

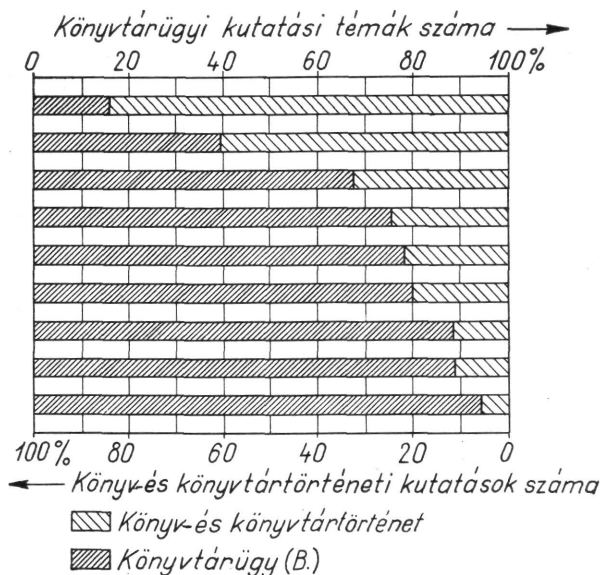
A több témát feldolgozó kutatókat kétszer vettük számításba, ha mindkét témacsoportban érdekelve vannak. Ha viszont csupán egyik vagy másik témafőcsoporton belül szerepelnek egynél több témacsoportban, akkor csak a sorrendben legelső témacsoportnál vettük számításba adataikat.

Jellegzetes, hogy a történeti kutatásokkal foglalkozó könyvtárosoknak viszonylag nagyobb hányada tartozik a rövidebb gyakorlattal rendelkező kutatók közé, mint a könyvtárüggyel foglalkozó kutatóké. A legkisebb gyakorlattal (1–3 év) rendelkező kutatók közé tartozik a történeti kutatók közül

minden nyolcadik, a könyvtárügyi kutatók közül pedig csupán minden húszadik. Ez a jellegzetesség ellentétre fordul a 10 évnél hosszabb gyakorlatú kutatók esetében. A könyvtárügyi kutatók zöme jobban koncentrálódik az átlagos gyakorlati idő körül, így például 7–12 éves gyakorlattal rendelkezik

6. ábra. A könyvtártudományi kutatók megoszlása témafőcsoportok és könyvtári szolgálati idő szerint

7. ábra. Hazai és külföldi könyvtártudományi kutatások százalékos megoszlása könyv- és könyvtártörténeti, illetve könyvtárügyi kutatásokra

57,5%-uk, míg a történeti kutatóknak csupán 44,3%-a tartozik ebbe a csoportba.

Az 5. ábrán feltüntetett gyakorisági görbét külön-külön megrajzolva a történeti és a könyvtárügyi kutatókra, azt találjuk, hogy a történeti kutató-

kat jellemző görbe egyenletesebb, szélesebb, míg a könyvtárügyi kutatóké koncentráltabb a 7–12 évi szolgálati évek körül.

A 6. ábrán szemléletesen látható, hogy a könyvtári gyakorlat szerint rendezett csoportokba tartozó kutatók miként oszlanak meg történeti és könyvtárügyi témák között. Jellegzetes az aránytalanság, ami a legrövidebb gyakorlattal rendelkező kutatóknál tapasztalható: átlagon felüli a történeti témák iránti érdeklődésük, alig néhányan választottak könyvtárügyi kutatási témát.

3. A kutatási tevékenység vázlatos értékelése

3.1 Az értékelés szempontjai

A könyvtártudományi kutatás helyzetére és állapotára vonatkozó tények és a mennyiségi viszonyok és arányok ismertetése után vizsgáljuk meg a kutatások minőségével kapcsolatos kérdéseket. Már említettük, hogy az egyes kutatások egyedenkénti részletes értékelésére nem volt lehetőségünk. Ismerjük azonban a kutatások részletes tematikai megoszlását, ismerjük a feldolgozás egyéb adatait és eredményeit, ismerjük a megjelent és a közeljövőre tervezett könyvtártudományi publikációkat, ismerjük az MTA Könyvtártudományi Bizottságának irányításával folyó szervezett kutatások helyzetét és állását, ismerjük részben a könyvtárakban folyó bibliográfiai tevékenységet is. Ezenfelül pedig konkrét tapasztalatokra tettünk szert rokontémákon dolgozó kutatókkal folytatott csoportos megbeszélések során. Ilyen megbeszéléseket tartottunk 1959 őszén *a)* az ősnymtatványok, a régi magyar könyvek, *b)* a XVIII. századi könyvtörténet, *c)* a katalogizálás, *d)* a dokumentáció kérdéseivel foglalkozó kutatókkal. Becses adatokat szolgáltatott még az 1959. évi felmérés némely adatának az 1956. évi összeírásban szereplő adatokkal való összevetése is.

A felsorolt források elegendő támpontot nyújtanak a könyvtártudományi kutatás vázlatos minőségi értékeléséhez. Tisztában vagyunk természetesen azzal, hogy az értékelés elmélyítéséhez elengedhetetlen az egyes kutatások egyedi értékelése. Reméljük, hogy ezt a közeljövőben pótolni tudjuk az illetékes szervek támogatásával.

Az értékelés valamilyen mércéhez való hozzáillesztést, valóságos vagy képletes mérést jelent. Mi lehet a mérce, melyek lehetnek azok a szempontok, amelyekhez a könyvtártudományi kutatásokat hozzámérhetjük, milyen követelmények tükrében kell értékelnünk kutatóink tevékenységét?

Nem lehet kétséges, hogy az MSzMP VII. kongresszusának határozatai és megállapításai tartalmazzák azokat az irányelveket és szempontokat, amelyekre az értékelést alapoznunk kell. Induljunk ki ezekből az előzőkben már ismertetett irányelvekből és szempontokból, és vizsgáljuk meg, hogy a könyvtártudományi kutatás jelenlegi helyzete, állapota, iránya mennyiben felel meg a kitűzött céloknak.

3.2 A könyvtártudományi kutatás és a szocialista építés. Az elmélet és a gyakorlat egysége

Nem feladatunk a könyvtár szocializmusbeli társadalmi funkcióinak felvázolása, sem pedig azoknak a sajátos könyvtári feladatoknak részletes kiemelése, amelyek a szocialista építés és a kulturális forradalom jelenlegi

és közvetlenül előttünk álló szakaszában megoldásra várnak. Erről bővebben lesz szó a könyvtártudományi kutatás tematikai tervével kapcsolatban SEBESTYÉN Géza előadásában.

3.21 A témák vizsgálata a tematikai struktúra keretében

Jelen összefüggésben elsősorban a kutatások tematikai megoszlását vizsgáljuk közelebbről, mégpedig abból a szempontból, hogy a kutatók által megjelölt témák feldolgozása mennyiben segíti elő a könyvtárak és a könyvtárügyi szervek napi és távlati feladatainak megoldását.

Az előzőkben nagy vonásokban ismertetett tematikus struktúra (1. ábra) egyik kiemelkedő jellegzetessége, hogy lényegesen nagyobb a kutatók érdeklődése történeti témák iránt, mint a könyvtárügy korszerű problémái iránt. Ha tovább részletezzük az összes kutatásoknak több mint 60%-át kitevő történeti kutatásokat, akkor megállapíthatjuk, hogy a 115 történeti téma a következőképpen oszlik meg történeti időszakok szerint:

korszakmeghatározás nélkül	25 téma	(21,7%)
XVIII. századik bezárólag	31	„ (27,0%)
XIX. század	21	„ (18,3%)
XIX. és XX. század	18	„ (15,6%)
XX. század	20	„ (17,4%)

Az érintett témáknak csaknem a felét teszik ki azok a kutatások, amelyek a XVIII. századdal lezáródó régebbi történeti idősokra vonatkoznak. Ha a XIX. századot is beszámítjuk, akkor csupán a kutatásoknak mintegy 1/5—1/6 része marad a XX. század könyv- és könyvtártörténetére. Pedig elsősorban a közelmúlt könyvtári vonatkozású történetének elemzése nyújtana segítséget jelen problémáink megoldásához, a ma felvetődő kérdések és nehézségek jobb megértéséhez. Kitűnő péda erre KÓHALMI Béla könyve és forrásgyűjteménye a Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügyéről,³ amelyek jelentősen hozzásegítik könyvtárosainkat nemcsak 1919 könyvtári problémáinak, hanem a felszabadulás után a szocialista fejlődés útjára lépett Magyarország könyvtárügyi problémáinak jobb megértéséhez.

Elismerőleg kell kiemelni azt a néhány kutatást, amelyik az ellenforradalmi Magyarország könyvtárügyével, a munkáskönyvtárak történetével, a kommunista sajtó történetével, az ellenforradalmi cenzúrával, egyes könyvtárak közelmúltbeli történetével, a felszabadulást követő évek könyv-, könyvtár- és sajtótörténetével foglalkozik.

Ami az általános jellegű történeti kutatásokat illeti, köztük számos ígéretes témára lelhetünk, amelyek feldolgozása elé nagy várakozással nézünk. Ilyen pl. a magyar bibliográfia története, a magyar közművelődési könyvtárügy története, a modern magyar bibliofília története, az orvosi könyvtárügy és bibliográfia története stb. Félő azonban, hogy az ilyen átfogó jellegű témák feldolgozása indokolatlanul elhúzódik, és nem végződik be a kutatók által közölt időpontra. Feltétlenül meg kell még emlékeznünk a könyvtörténeti kutatások áttekintésével kapcsolatban FITZ Józsefnek 1959-ben meg-

³ KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Bp. 1959. 258. l., 13 t. és *A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye*. Közszét., bev. és jegyz. ell. KÓHALMI Béla (Kiad. [az] Országos Széchényi Könyvtár. Könyvtártudományi és Módszertani Központ.) Bp. 1959. XI, 211 l., 1 t.

jelent munkájáról, amely — ideológiai és módszerbeli hiányosságai ellenére — kiemelkedő, magasszínvonalú könyv- és nyomdatörténeti összefoglalás.⁴

A könyvtártörténeti kutatások között szerepel néhány nagykönyvtár és egyetemi könyvtár történetének feldolgozása. Kérdés, hogy indokolt-e az a hosszú évekig tartó kutatómunka, amit a Budapesti Orvostudományi Egyetem könyvtárának története esetében 4—5—6 évre, sőt a Pécsi Egyetemi Könyvtár története esetében 8 évre terveznek az érintett kutatók. Elgondolkodtató, hogy nemzeti könyvtárunk, az Országos Széchényi Könyvtár történetének megírásával — ilyen formában — senki sem foglalkozik, csupán történetének egyes korszakait tanulmányozza egy-két kutatónk. Rendkívül örvendetesnek tartjuk viszont a megeléknült vidéki helytörténeti kutatásokat, amelyek egy-egy vidéki város vagy megye nyomda-, sajtó-, könyv- és könyvtártörténetét kívánják feldolgozni. Ezen kutatások jórésze a két világháború közötti időszakot és a felszabadulást követő éveket is felöleli, ami nagymértékben fokozza témaválasztásuk időszerűségét.

Az általános könyvtárügyi témák — eltekintve a magyar könyvtártudományi bibliográfia és könyvtárügyi szakszótárak kidolgozásától — csaknem mind rövidlejárátú, gyorsan feldolgozható témának vannak megjelölve. Sajnálattal kell megállapítani, hogy még ezen viszonylag gyorsleégzetű tanulmányok elkészítése sem folyik kielégítő ütemben, a kutatások eredményei alig kerültek nyilvánosságra publikáció vagy előadás formájában, esetleg más alkalmas módon. Valamivel kedvezőbb a helyzet a könyvtári munka egyes mozzanataival (gyarapítás, feldolgozás, raktározás, olvasószolgálat stb.) kapcsolatos kutatásoknál.

A bibliográfia és a dokumentáció kérdéseit felölelő tudományos tájékoztatás problémakörébe vágó kevésszámú téma között szerepel két fontos kézikönyv a közgazdasági kutatás forrásairól és segédleteiről,⁵ valamint a tudományos tájékoztató kiadványokról.

3.22 A tematikai szerkezet értékelése

Ha most a részletekbe való bepillantás után újból áttekintjük a kutatások tematikai szerkezetét és a témaválasztás irányait, akkor megerősödik az a felfogásunk, hogy a témák megoszlása nem kielégítő az alapvető kutatási szükségletek szempontjából. Nemcsak az a probléma merül fel, hogy a történeti jellegű témák számszerűen túlsúlyban vannak, noha jórésük aligha nyújt közvetlen segítséget könyvtárügyünk fejlesztéséhez, könyvtáraink legégetőbb feladatainak elvi és gyakorlati megoldásához. Sajnálattal kell leszögeznünk, hogy *nagy tematikai hiányosságok mutatkoznak a nem történeti jellegű, a könyvtárügyet érintő területeken is.*

A legfőbb hiányosság, amire a feldolgozás élesen rávilágít, a témaválasztás ösztönös, spontán jellege és ebből következően a kutatások összehangolatlansága, szervezetlensége, tervszerűtlensége. A kutatási témákat és a feldolgozási szempontokat általában nem a társadalmi szükséglet, hanem pusztán az egyes kutatók egyéni elgondolása, hajlama, érdeklődése szabja meg.

Nem az a baj, hogy a kutatók olyan témákkal foglalkoznak, amelyek érdeklődésüknek és hajlamaiknak megfelelnek. A kutatásnak nyilván egyik —

⁴ FITZ József: *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem. 1. A mohácsi vész előtt.* Bp. 1959. 258 l., 5 t.

⁵ RÓZSA György: *A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei.* Bp. 1959. 283 l., 6 t.

nagyon lényeges — eleme a kutató érdeklődése a feldolgozott téma iránt. A baj gyökere ott van, hogy az érdeklődés és a hajlam ösztönösen, tervszerületlenül érvényesül, nem pedig belefoglalva a társadalom közvetlen szükségleteinek kielégítésére szolgáló szervezett kutatási tevékenységbe.

Miként érvényesül ilyen körülmények között a társadalomnak a könyvtártudományi kutatással szemben támasztott igénye, az elmélet (a kutatás) és a gyakorlat (a könyvtárügy) egysége? Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy ezek az igények mai helyzetünkben általában nem érvényesülhetnek tudatosan, csak esetlegesen, véletlenszerűen. Az egyes kutatóknak maguknak még akkor sem volna lehetőségük a témaválasztás ismertetett hiányosságainak megszüntetésére, ha erre szubjektíven hajlandók volnának. Tervszerű irányítás hiányában nem várhatjuk a kutatás tervszerűségének kibontakozását, mégha a legjobb szándék tölti is el ilyen vonatkozásban az egymástól elszigetelten dolgozó kutatókat.

Nem számíthatunk azonban arra, hogy a témaválasztás nehézségeit csupán olyan objektív, a kutatók tudatától független tényezők okozzák, mint a kutatók egymástól teljesen független tevékenysége, központi összefogásuk és irányításuk hiánya. Vannak szubjektív, a kutatók tudatában, gondolatvilágában gyökerező akadályok is. Erre világít rá már az a túlzott, objektíven indokolatlan mérvű vonzódás is, ami kutatóink részéről történeti témák feldolgozása iránt tapasztalható.

Nyilván többféle okra vezethető vissza ez a történeti irányú érdeklődés.

Bizonyára nagy hatást fejtenek ki kutatóink jelentős részére a régi magyar könyvtártudományi kutatás hagyományai. Erősen él kutatóinkban a magyar írás-, könyv- és könyvtárkultúra hagyományainak tisztelete, megnyilvánul a vágy, hogy kultúrtörténetünknek e rendkívül érdekes fejezeteit feltárják és megvilágítsák.

Nem kevésbé befolyásolják azonban kutatóink — sőt ezen túlmenően könyvtárosaink — egynémelyikének tudatát azok a korszerűtlen, lényegében haladásellenes, reakciós eszmék, amelyek a múlt századbéli polgári filozófia és mindenekelőtt a német tudományelmélet bizonyos irányainak késői lecsapódásai hazánkban. Ez az ideológia azt tartja, hogy a könyvtár nem egyéb, mint a történelmet tükröző könyvgyűjtemény, a könyvtáros pedig szobatudós, aki mellékesen könyveket is gondoz. A könyvtári munkát viszont kétféleképpen értékeli: a tudományos könyvtáros tudományos kutatótevékenysége magasabb rendű könyvtári munka, míg a „technikainak” nevezett könyvtári tevékenység (beszerzés, feldolgozás, olvasószolgálat stb.) alacsonyabbrendű munka. E felfogás szerint felesleges és káros felsőfokú végzettségű könyvtárosok munkajét elfecsérelni technikai munkákra, amelyeknek nincsenek kutatásra és elméleti tisztázásra váró elvi és gyakorlati problémái.

„Könyvtárosaink jobban szerették magukat irodalmároknak vagy történészeknek láttatni, mint szaktudományuk mestereinek” — írja KÓHALMI Béla idézett munkájában [1, 357. l.], majd így folytatja: „Nem csoda tehát, ha tudós értelmiségünk körében sem találkozunk a korszerű könyvtárosi munka helyes értékelésével. Gyakori nézet az, hogy a könyvtárossághoz elengedhetetlenül szükséges ugyan egy tudományágban való alaposabb jártasság, de a könyvtárosi tudnivalók mellékesen, járulékosan, menetközben, minden erőfeszítés nélkül megszerezhetők”. Csupán azzal egészítjük ki KÓHALMI Béla tökéletesen helytálló megállapítását, hogy a tudományos könyvtárosok egy

része szintén azon tudós értelmiségünk körébe tartozik, amelyik lebecsüli, félreismeri a korszerű könyvtárosi tevékenységet.

Ezek a nézetek tagadják, hogy a könyvtári gyakorlat felvet olyan elvi és gyakorlati problémákat, amelyek megoldásához elméleti kérdéseket kell tisztázni, tagadják, hogy a mai könyvtár gyökeresen eltér a múlt század könyvtárától. A könyvanyag hallatlan mérvű megnövekedése és differenciálódása — ezzel párhuzamosan pedig a könyvtárak és az olvasók számának hasonló arányú fejlődése — újszerű problémák tömegét veti fel világszerte, amelyek elméleti és gyakorlati megoldásra várnak. Nem kétséges az sem, hogy a szocialista könyvtárügy önmagában is felvet — a kapitalista könyvtárügytől teljesen eltérő, az- zal ellentétes jellegű — kérdéseket, amelyek tudományos igényű vizsgálata elkerülhetetlen könyvtárügyünk fejlesztése érdekében.

A könyv- és könyvtártörténeti kutatások túlértékelése tehát ellentmond alapvető célkitűzésünknek, annak, hogy a könyvtártudományi kutatás első- sorban a szocialista építés és a kultúrforradalom jelenségeit tegye kutatásai tárgyává, és a könyvtárügy továbbfejlesztését segítse minden erejével.

Nem jelenti ez a megállapítás azt, hogy most már meg kell szüntetni a történeti témák feldolgozását, és minden könyvtártudományi kutatót könyv- tárügyi kérdések felé kell irányítani. Senki sem gondol arra, hogy például a napi munkájában történeti forrásanyaggal foglalkozó könyvtáros tudományos érdeklődését mindenképpen az általános könyvtárügy kérdései felé tereljük, vagy pedig, hogy a régi magyar könyvek szakértőit a korszerű dokumentáció problémáinak kutatásával bízzuk meg. Szó sincsen erről!

Szükség van könyv- és könyvtártörténeti kutatásokra a jövőben is. Mindenekelőtt azokat a nemzetközi és országos jelentőségű történeti kutatóso- kat kell ezzel kapcsolatban megemlíteni, amelyek hosszú ideje folynak, rész- ben az MTA Könyvtártudományi Bizottságának anyagi és erkölcsi támogatásá- val, mint például a hazai ősnymtatványkatalógus, az újonnan felfedezett régi magyar könyvek katalógusának elkészítése, a PETRIK-féle magyar könyvé- szet kiegészítése. Rendkívül fontos és hasznos volna a XX. század, különösen a két világháború közötti időszak, továbbá a felszabadulást követő időszak magyar és külföldi könyv- és könyvtártörténetének módszeres, tervszerű feldolgozása.

Nem mellőzhetők természetesen teljesen a felsoroltak körén kívül eső történeti kutatások sem. Körültekintően meg kell azonban fontolni, hogy milyen témát célszerű és érdemes kutatásra kitűzni. A témaválasztáskor álta- lánosságban érvényesíteni kell alapszemponunktat, a szocialista könyvtárügy gyakorlati segítségét, a történeti témák keretében pedig a témák összefüggő rendszerének kialakítását és a jelenlegi ötletszerű történeti kutatások szerves egységbe való tervszerű összefogását.

Ami a gyakorlathoz közelebb álló könyvtárügyi kutatásokat illeti, ott sem lehetünk megelégedve a jelenlegi helyzettel. Túl azon, hogy az idevágó elméleti munka mennyisége nem kielégítő, rá kell mutatni a témaválasztásnak ezen a területen is érvényesülő spontán jellegére. A feltüntetett témák koránt- sem azonos elméleti és gyakorlati jelentőségűek, nagyon fontos kérdések viz- gálata pedig rendkívül hiányos, vagy egyáltalán nem is szerepel a kutatások között.

Joggal lehet számon kérni kutatóinktól, miért nem tűzték napirendre — az Országos Könyvtárügyi Tanács kezdeményezései és ösztönzése ellenére sem — a magyar könyvtárügy sok égető kérdésének vizsgálatát, pl. mindjárt a

legfontosabbak közül a MSZMP művelődéspolitikai irányelveinek végrehajtásából a könyvtárakra háruló feladatokat, a könyvtárnak a népművelés rendszerébe való szerves beilleszkedésének kérdését, a mezőgazdaság szocialista át-szervezésével, a falusi lakosság könyvtári ellátásával kapcsolatos jelenlegi és távlati feladatokat, a vidéki értelmiség szakirodalmi ellátásának kérdéseit, az olvasószolgálat rendkívül változatos és alig tisztázott elvi és gyakorlati problémáit, a katalógizálási szabvány felülvizsgálatát, a régóta esedékes részletes katalógizálási kézikönyv és példatár kidolgozását, hogy csupán néhány kiemelkedő problémát említsünk.

Ha példát keresünk arra, hogy hol ötlük erősen szembe az összehangolás, az egyeztetés és az eszmei-módszertani irányítás hiánya, aligha találunk meggyőzőbb példát, mint a vidéki egyetemi könyvtáraink és a megyei könyvtáraink által megindított helytörténeti kutatásokat. Ezeknek a kutatásoknak nagyon változatosak a témái és feldolgozási módszerei. Egyes megyékben csupán a megyei könyvtárnak, más megyékben a megye könyvtárügyének, esetleg nyomdászatának, sajtójának, a megyeszékhely nyomdászatának vagy egy-egy nyomdájának történetét kívánják feldolgozni. Magyarország művelődéstörténetének szintézisét jelentősen megkönnyítené, a kutatások hatékonyságát és eredményességét rendkívül fokozná, ha az érintett megyei könyvtárak egységes terv és módszer szerint végeznék kutatásaikat, nem is szólva arról, hogy kívánatos volna ebbe a munkába lehetőség szerint bevonni az eddig érdeklődést nem mutató megyei könyvtárakat is.

Mind a történeti jellegű, mind a könyvtárügyi kutatásoknál is elengedhetetlen a tematikai struktúra spontán kialakulásának a megszüntetése és a kutatásoknak a könyvtárügy előtt álló feladatok közvetlen megoldásába való tervszerű bekapcsolása. Ezt szolgálja — többek között — a könyvtártudományi kutatás tematikai terve, amelyet SEBESTYÉN Géza ismertet majd következő előadásában.

3.3 *A marxizmus—leninizmus eszméinek és módszereinek érvényesülése a könyvtártudományi kutatásokban. A polgári és kispolgári eszmeáramlatok bírálata*

Könyvtártudományi kutatásunk fejlődésének alapkérdése, hogy milyen mértékben hatol be a marxista szemlélet a könyvtártudományi kutatásba, milyen fejlődést értek el kutatóink korunk tudományos világszemléletének, a materialista történetfelfogásnak és a dialektikus módszernek elsajátításában és alkalmazásában.

Az előzőkben tárgyalt problémák — az elmélet és a gyakorlat egységének — megoldása is lényegében a marxista világnézet érvényesülésével függ össze. A szocializmustól idegen eszmeáramlatok és eszmék elleni küzdelem pedig szintén nem támaszkodhat egyéb elvi alapra, mint a tudományos szocializmus világnézetére, ideológiájára.

Ugy véljük, hogy a kérdés megközelíthető azon tapasztalatok alapján, amelyeket nemcsak a kutatásokról bejelentett adatok feldolgozása kapcsán, hanem a publikált kutatási eredmények tanulmányozása, továbbá kutatókkal tartott csoportos értekezletek és egyéni beszélgetések során szereztünk.

3.31 A marxizmus—leninizmus ismeretének hiánya

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy egyre több kutatónk — mint ahogy általában egyre több könyvtárosunk is — mind világosabban látja saját tapasztalatai és tanulmányai nyomán a könyvtár és a könyvtári munka társadalmi jelentőségét és vonatkozásait, azt a szerepet, amit a könyvtárügy a szocializmus építésében betölt. Nem egy publikáció vagy kutatási téma igazolja kutatóink idevágó érdeklődését.

Mi lehet a magyarázata annak, hogy mindezek ellenére sem mondható általánosnak a marxista szellemű kutatás a könyvtártudomány területén? Miért korlátozódik kutatóink nagyrésznél — tisztelet a kivételnek — a marxizmus-leninizmus elvi módszertani alapjainak „alkalmazása” gyakran a marxi-lenini elmélet egyes tételeinek vulgáris értelmezésére és megfogalmazására?

Kutatóink egy része nem ismeri — vagy nem ismeri kellőképpen, esetleg rosszul ismeri, félreismeri — a marxizmus-leninizmus filozófiáját és tudományos módszertanát magában foglaló dialektikus materializmust, továbbá a dialektikus materializmusnak általános törvényeit az emberi társadalom fejlődésére alkalmazó történelmi materializmust. Ha pedig nem ismerünk valamit, akkor azt nem is tudjuk alkalmazni tudományos tevékenységünk során, legalábbis tudatosan és rendszeresen nem. Megjegyezzük, hogy hasonló jelenségről számol be K. BRÜCKMANN a Német Demokratikus Köztársaság tekintetében is [4].

A marxi elmélet vulgarizálására alig kínálkozhat kézenfekvőbb példa, mint a történelmi kutatásoknak vulgáris értelmezése könyvtártudományi kutatóink egy része által. Nem ismerve a különbséget a marxista történelmi módszer és a történelmi tárgyú kutatások között, arra a hamis következtetésre jutnak, hogy — amint ez kutatói csoportos megbeszélésen elhangzott — a könyvtártudományban csupán a történelmi téma jelenti a tudományt és a kutatást, könyvtárügyi és egyéb — nem történelmi tárgyú és jellegű — problémák megoldása nem tartozik a tudományra, illetve a tudományos kutatásra. Álláspontjuk igazolására a marxi szemlélet és módszer történelmi jellegén kívül idézik még a dialektika azon törvényét, hogy minden dolgot és jelenséget fejlődésében, történelmi alakulásában kell vizsgálni és egyéb tételeket.

Az idézetek és az idézett tézisek helyessége ellenére is helytelen következtetésre jutnak azok a kutatók, akik a könyv- és könyvtártörténet kutatásának kizárólagos jogosultsága mellett törnek lándzsát, mert kiszakítanak metafizikus szemlélettel egyes gondolatokat a marxizmus-leninizmus gazdag ideológiai tárházából és kisajátítják ezeket anélkül, hogy megvizsgálnák összefüggéseiket a marxizmus-leninizmus egyéb tételeivel.

Így mellőzik a dialektika más alapvető törvényeinek alkalmazását, mint a dolgok és jelenségek egyetemes összefüggése, az összefüggés különféle formái, az mennyiség és minőség viszonya vagy a dolgokban és jelenségekben rejlő ellentmondások harca és egysége stb.

Elfelejtkeznek azonban a történelmi materializmus alaptételeiről is, az osztályharc kérdéseiről, az alap és a felépítmény kérdéseiről és kapcsolatáról, a felépítmény egyes elemeinek szerepéről, hogy csak néhány példát említsünk.

A történelmi szemlélet és a marxizmus-leninizmus egyéb alapvető vonásai és tételei egységes gondolati és módszertani rendszert alkotnak, amelyben lé-

nyeges helyet foglal el a tudomány és a kutatás jellegének és céljának meghatározása. A tudomány és a kutatás nem öncél, hanem eszköz az ember kezében a valóság céltudatos átalakítására. A marxista ideológia egyes vulgarizált tételein alapuló öncélú búvárkodás nem tudományos kutatás, nem tartozik a tudomány keretébe. Annyiban tudomány, amennyiben hozzájárul a társadalom fejlesztéséhez a valóság törvényszerűségeinek megismerése révén: „A tudomány a társadalmi-történelmi fejlődés folyamán és azzal szerves kapcsolatban kialakult, módszeresen szerzett, szüntelenül gyarapodó és tökéletesedő ismeretek rendszere, amely egyre mélyebben és teljesebben tükrözi a valóság (a természet, a társadalom és a gondolkodás) objektív törvényszerűségeit és ezáltal képessé teszi az embereket a valóság céltudatos átalakítására”.⁶

Vissza kell tehát utasítanunk azt a nézetet, amely a könyvtártudományi kutatást történeti tárgyú kutatásokra *korlátozza*, és kizárja a kutatások fogalmi köréből a korszerű problémákat. Fejlesztteni kell a könyvtárügyi kutatásokat, célszerűen kell megválasztani a történeti tárgyú kutatások témáit, helyes arányt kell megállapítani a könyvtárügyi és a történeti tárgyú témák között, és gondoskodni kell mindkét területen a színvonal emeléséről, a marxizmus-leninizmus eszmei és módszertani alkalmazásáról.

3.32 A tudományos módszer hiányosságai

Sok esetben erősen bírálható a kutatás és a tudományos feldolgozás módszere is. Nem akarunk bővebben kitérni a módszer jelentőségére a tudományban, hiszen ismeretes, hogy a módszeres tevékenység az egyik alapvető különbség, ami megkülönbözteti a tudományt a tudományon kívüli jelenségektől. A helyes módszer nem szubjektív felfogás dolga, hanem az objektív valóságnak egy sajátos, közvetett formában való visszatükrözése. A helyes tudományos módszer alapja ezért a dialektikus materializmus, és a módszernek a materialista dialektika alapvető törvényeire kell épülnie. Ilyen törvények a dolgok és jelenségek egyetemes összefüggése, a mozgás és a fejlődés legáltalánosabb törvényei, az ellentétek egysége és harca, a mennyiségi és minőségi változások egymásba való kölcsönös átmenete, a tagadás tagadása stb.

Vajon állíthatjuk-e, hogy kutatóink javarésze dialektikus módszerrel, összefüggéseiben és fejlődésében vizsgálja kutatása tárgyát, elemzi a jelenségekben rejlő ellentmondások egységét és harcát stb.?

Már az elmélet és a gyakorlat egységének vizsgálatával kapcsolatban is sok olyan mozzanatot állapítottunk meg, amelyik arra vall, hogy a módszerrel nincs minden rendben.

Gondoljunk csak vissza a témaválasztás hiányosságaira, a történeti tárgyú témák egészségtelen túltengésére; említettük már a történeti kutatás elszakadását a ma problémáitól. Nem emeltük azonban még ki azt a jelenséget, ami elsősorban jellemző a történeti tárgyú kutatásaink nagy részére: az adatkutatást. Kutatóink nagyrésze nem azzal foglalkozik, hogy általános törvényszerűségeket kutasson fel és állapítson meg, hanem ötletszerűen, sokszor szinte a kuriózumgyűjtés határait súroló módon gyűjtöget legváltozatosabb adatokat, megállapításokat stb.

⁶ NÁDOR György: *A tudomány fogalmáról*. MTA Társ. tört. Tud. Oszt. Közlem. 1954. 137—147. 1.

Ennek az irányzatnak két alapvető eszmei gyökerére kell rámutatnunk. Az adatgyűjtők és ténykutatók egyrészt a pozitivista, másrészt a szellemtörténeti filozófiai irányzatban lelik igazolásukat. A pozitívizmus és a szellemtörténeti irányzat szerint a természettudományok és a bennünket jelen összefüggésben érdeklő történeti tudományok tartalom és módszer tekintetében a következők szerint különböznek lényegesen egymástól.⁷ Míg a természettudományok általános érvényű törvényeket állapítanak meg, addig a történettudományok egyedi, egyéni jelenségeket írnak le; míg a természettudományok generalizálnak (általánosítanak), addig a történettudományok individualizálnak.

Íme az egyedi történeti adatok gyűjtésének és feldolgozásának, mint tudományos tevékenységnek ideológiai indokolása!

Ismerve a pozitívizmusnak és a szellemtörténeti felfogásnak, elsősorban németországi iskolájuknak erős befolyását a felszabadulás előtti szellemi életünkre, aligha kétséges, hogy kutatóink nagy részének vázolt tevékenysége erre vezethető eszmeileg vissza, noha ez a kapcsolat sokszor nem is tudatos.

Mind a pozitívizmus, mind a szellemtörténet tudománytalan jellege ma már eléggé általánosan ismert. Antidialektikus jellegüknél fogva nem látják a természettudományok és a történettudományok azonos vonásait, csak különbségét, más összefüggést, kapcsolatot nem ismernek el. Tagadják az általános és az egyedi, a különös egységét. Idealista jellegüknél fogva nem a módszert származtatják valamely tudomány tárgyának természetéből, hanem megfordítva, a módszerből vezetik le a tárgyat. A történeti fejlődés törvényszerűségét a pozitívizmus tagadja, a szellemtörténet pedig az irracionális szellem megfoghatatlan fejlődésének tulajdonítja. De mindkét irányzat egyaránt felmenti a történeti tudományokat azon feladat alól, hogy a társadalmi fejlődés törvényeit kutassák.

Adatoknak öncélú, a szélesebb távlatokat nélkülöző gyűjtögetése és leírása még nem tudomány, bár elengedhetetlen kelléke a tudományos kutatásnak. A tudomány lényegéhez hozzátartozik a dolgok és jelenségek sokoldalú összefüggéseinek elemzése, az ismeretanyagunk helyes módszerekkel történő rendszerezése, az elvi általánosítás, oksági összefüggéseknek felderítése és általános törvényszerűségek megállapítása.

Más okát is látjuk azonban annak, hogy kutatóink visszahúzódnak a történeti adatkutatás hatalmas rengetegébe. Nemcsak a részletszépségek erejének lenyűgöző hatása vonzza őket, hanem éppen a visszahúzóadás lehetősége. A történeti forráskutatás sok tekintetben biztonságosabb tevékenységnek tűnik, mint akár állást foglalni a történelmi fejlődés letagadhatatlan folyamatának marxista értelmezése mellett, akár pedig belebocsátkozni az aktuális könyvtárügyi kérdések kutatása során gyakran elkerülhetetlen vitákba és polémiákba, legyenek azok akár szakmai, akár pedig politikai vonatkozásúak. Emlékeztetünk ezzel kapcsolatban arra a különösen szembeűnő tényre, hogy mennyire háttérbe szorul a történeti témákon belül a legutóbbi évtizedek, a XX. század könyv- és könyvtártörténete.

Joggal állapítja meg KÓHALMI Béla [1, 360. l.]: „Nincs olyan [kutatási vállalás], amely a marxizmus-leninizmus szellemében kísérelné meg a polgári korszak könyvtártudományának elemzését, jöllehet könyvtárosaink ezt a feladatot a napi problémák megoldásánál esetről-esetre elvégezték”. Ezek a szavak lényegében érvényesek még jelenleg is.

⁷ FOGARASI Béla: *Logika*. Bp. 1950.

A visszahúzódó magatartással ki lehet ugyan küszöbölni azokat az ellentmondásokat, amelyek a könyvtárügy problémáinak vagy a könyv- és könyvtártörténet fejlődésének értékelése során felmerülhetnek, viszont keletkezik így egy másfajta ellentmondás a visszahúzódott kutató és a társadalom szükségletei között. Ez az újabb ellentmondás pedig egyre nehezebbé teszi a könyvtártudományi kutatás és — szubjektív értelemben — az érintett kutató helyzetét a társadalomban, amíg csak fel nem oldjuk az ellentmondást.

3.33 *A polgári és kispolgári nézetek és elméletek bírálata*

A marxizmus-leninizmus elméletének hiányos ismerete és a történeti múltba való visszahúzódás nyilvánvalóan nem szolgálja a marxista felfogással ellenséges, attól idegen nézetek visszaszorítását és leküzdését. Ahogy a szputnyikok és úrhajók tapasztalatai nyomán egyre magasabban kell elképzelnünk a gyakorlatilag légüres teret, de abszolút üres térről tulajdonképpen nem is beszélhetünk, úgy nyilvánvaló, hogy a marxista ideológia belső és külső, gondolati és publikációs megnyilvánulásának hiányában visszhangra találnak társadalmunkban antimarxista nézetek és elméletek a múlt gondolkodásbeli örökségében.

A könyvtáros, különösen pedig a kutató könyvtáros természetesen kapcsolatba jut külföldi könyvtártudományi szakirodalommal is.

A kapitalista államokból származó külföldi szakirodalom bővelkedik olyan megállapításokban, amelyeket a marxizmus-leninizmus alapjára helyezkedve el kell vetnünk. Ezek között találhatunk eszmei-ideológiai, módszertani, de nem ritkán politikai jellegű megnyilvánulásokat is, mint például disszidens könyvtárosok cikkeit a magyar könyvtárügy kérdéseiről vagy a hivatalos amerikai külpolitika konkretizálását a könyvtárügy területére.

Sajátosan kevés figyelmet szentelnek könyvtártudományi kutatóink a helytelen, hibás, antimarxista nézetek elleni küzdelemnek. Alig találunk ilyen értelmű utalást könyvtártudományi publikációinkban; ilyen jellegű, ideológiai tartalmú és célkitűzésű vitát még nem folytattak és nem folytatnak könyvtárosaink. Pedig a társadalomtudományok egyéb ágaiban az utolsó évek alatt már jelentősen fejlődött — habár még nem kielégítő mértékben — a polémikus vitatkozó kedv és készség. Összefügg ez a kritikátlanság azzal a tendenciával, amit visszahúzódással jellemeztünk. Lemaradásunk e téren a könyvtártudományi kutatás bizonyos fokú fejletlenségére és szervezetlenségére vall.

Az egyén világnézete állandóan formálódik a környezet hatására. A szocialista társadalomban élő kutatók előbb-utóbb általában mind eljutnak majd a tudományos szocializmus eszméinek megismeréséhez, megértéséhez és elfogadásához, ki rövidebb, ki hosszabb idő alatt. Ezt a fejlődést, ezt az objektív, az emberek — ez esetben az érintett kutatók — akaratától független folyamatot azonban meg lehet könnyíteni, meg lehet gyorsítani, ha elhárítjuk a szubjektív akadályokat, amelyek az érdekeltek mai gondolkodásmódjában, a polgári és kispolgári ideológia maradványainak sokszor nyomasztó hatásában jelentkeznek, ha segítséget nyújtunk a marxizmus-leninizmustól mint elmélettől és módszertől idegenkedő kutatóinknak, hogy leküzdjék ezt a fogyatékoságukat, és hogy minden alkotó energiájukkal a szocialista tudomány és kultúra felvirágoztatásáért küzdhessenek.

Nagy segítséget nyújtaná ehhez könyvtártudományi szakirodalmunknak és kutatásainknak a marxizmus-leninizmus elvei alapján történő mélyreható

tartalmi elemzése. Ezt a feladatot rövidesen el kell végezni, ha el akarjuk hátrítani a könyvtártudományi kutatás kibontakozásának akadályait.

4. Belföldi és külföldi példák a könyvtárügyi és történeti tárgyú könyvtártudományi kutatási témák arányára

Kitűnik az eddigiekből, hogy mennyire alapvető kérdése a könyvtártudományi kutatásnak — legalábbis Magyarországon — a témaválasztás szerkezete. Felvetődik a kérdés: hogyan alakul a könyvtárügyi és történeti témák aránya külföldön.

Természetesen rendkívül érdekes volna a külföldi könyvtártudományi kutatást részletesen elemezni sok más szempontból, elsősorban a tematikai irányok és a témák jellege szempontjából. Jelen összefüggésben kizárólag a tematikai szerkezet egyik legfőbb vonásával, a könyvtárügyi és a történeti témák arányával foglalkozunk.

A tematikai szerkezettel kapcsolatban felmerülő kérdések részletes megválaszolása aligha volna megoldható még hosszabb vizsgálatok után is. Egyetlen külföldi államról sem rendelkezünk a hazaihoz hasonló részletes áttekintéssel, amely többé-kevésbé teljes keresztmetszetét nyújtaná az országban folyó könyvtártudományi kutatásnak. Némi betekintést nyerhetünk azonban a kutatások tematikai szerkezetébe, ha megvizsgáljuk néhány jellegzetes forrás (könyvtártudományi szakfolyóiratok cikkei, könyvtártudományi diszsertációk, nagykönyvtárak kiadványai stb.) tematikai megoszlását.

A feldolgozás eredményeit a 7. melléklet foglalja össze. A témák csoportosításában ugyanazt a módszert és beosztást alkalmaztuk, mint a hazai felmérés adatainál, úgyhogy a külföldi megoszlási adatok ilyenformán összevethetők felmérésünk adataival. Az összehasonlítási alap kiszélesítése céljából feldolgoztunk még további hazai adatokat is, egyrészt a *Magyar Könyvszemle* új folyamában 1955—1959 között megjelent tanulmányokat és kisebb közleményeket, másrészt az *Országos Széchényi Könyvtár 1957. és 1958. évi Évkönyvét*.

A rendkívül kiterjedt és sokágú szovjet kutatást a *Szovetszkaja Bibliografija* bibliográfiai és könyvtártudományi folyóirat, a Lenin Könyvtár, a Szaltükov—Scsedrin Könyvtár és a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Könyvtárának kiadványai, a leningrádi és a moszkvai könyvtárosképző főiskolák kiadványai, továbbá a leningrádi főiskolán megvédett könyvtártudományi disszertációk képviselik.

A népi demokratikus államok közül Lengyelországból a *Przeгляд Biblioteczny*, a Német Demokratikus Köztársaságból pedig a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* több évfolyamát dolgoztuk fel. A csehszlovák viszonyokra némi bepillantást enged az 1958/1959. tanévben a prágai egyetem könyvtártudományi tanszékén megvédett könyvtártudományi disszertációk megoszlása.

A nyugati államokban folyó könyvtártudományi kutatásról a nyugatnémet *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie* cikkei, az amerikai kutatási irányokról pedig a Council on Library Resources által csaknem 2 millió dollár anyagi támogatásban részesített könyvtártudományi kutatási témák, az amerikai egyetemek könyvtártudományi intézeteihez benyújtott disszertációk tematikája, továbbá a *Library Research in Progress* című információs lap nyújt felvilágosítást.

Szembeötlő jellegzetessége a tematikai megoszlásnak, hogy az eléggé változatos adatok között a magyar kutatások messze vezetnek a történeti tárgyú témák aránya tekintetében (7. ábra). A történeti témák aránya a *Magyar Könyvszemle* cikkei között több, mint 80%, az *OSzK Évkönyveiben* több, mint 70%, a kutatások felmérési anyagában több, mint 60%.

Jellegzetes a történeti témák arányszámának alakulása a szovjet könyvtártudományi disszertációk között. A táblázat adatai és a feldolgozott részlet-adatok lehetőséget nyújtanak a tematikai megoszlás fejlődésének vizsgálatára is. Míg 1945—1953 között a megvédett disszertációknak még 91%-a került ki a történeti témák köréből, addig 1954—1955-re ez az arány már 27,2%-ra csökkent. Ez a fejlődés nem önmagától jött létre, hanem a szovjet könyvtárügy céltudatos irányításának eredményeként.

40—50% közé esik a történeti kutatások aránya a szovjet nagykönyvtárak könyvtártudományi kiadványsorozataiban. A Szaltükov—Cscedrin Könyvtárra vonatkozó adatok felölelik az 1957. évben a könyvtár által kiadott összes kiadványokat, a könyvtártudományi tanulmányokat tartalmazó gyűjtőkötetek cikkeit, továbbá a könyvtár dolgozóinak nem a könyvtár kiadásában megjelent publikációit. A történeti kutatások aránya az összes témát figyelembe véve 44,3%, részleteiben pedig a gyűjtőkötetekben 62,2%, míg a munkatársak könyvtártudományi publikációi között mindössze 32,3%. A gyűjteményes kötetek 62,2%-ot kitevő történeti anyagából 48,9%, tehát az összes közzétett kutatásoknak csaknem a fele a könyvtár állományában levő történeti forrásokat ismertet, ez a magyarázata a történeti kutatások magas arányszámának. A történeti állomány sokrétű feltárása jellemzi egyébként az Akadémiai Könyvtár nagyon gazdag gyűjteményes köteteit is.

Nem éri el a 40%-ot a történeti tárgyú tematika aránya a szovjet könyvtárosképző főiskolák könyvtártudományi és egyéb értekezéseit közlő gyűjtőkötetekben (39,5%). A leningrádi főiskola önmagában 43,4%-ban, a moszkvai 33,3%-ban szerepeltet történeti témákat. Az utóbbi gyűjteménysorozatot vizsgálva, határozott és tudatos irányzat észlelhető a könyvtárügyi témák előtérbe helyezésére.

A történeti kutatások arányszámának sorrendjében az amerikai könyvtártudományi disszertációk következnek, amelyeknél az utolsó tíz év alatt érdekes módon némileg növekedett a történeti jellegű témák aránya, de átlagosan még mindig messze 40% alatt van. Az enyhe növekedés a forrásanyagok fokozódó ütemű feltárására, illetve az ezzel foglalkozó disszertációkra, valamint a gyakorlati könyvtártan, a bibliográfia és a dokumentáció tárgykörébe vágó disszertációk számának csökkenésére vezethető vissza. Érdekes volna részletebben elemezni ennek a fejlődésnek az okait, különös tekintettel az amerikai könyvtárügy közismerten nagyon gyakorlati jellegére, a dokumentáció egyre inkább elismert fontosságára, valamint arra a körülményre, hogy az amerikai egyetemeken nem kötelező disszertáció benyújtása az egyetem elvégzéséhez.

Lengyelország és a Német Demokratikus Köztársaság vezető könyvtártudományi folyóiratában erősen ingadozik a háború utáni vizsgált időszakban a történeti és könyvtárügyi témák aránya. Ami a *Zentralblattot* illeti, rövidesen teljesen át fog alakulni a folyóirat jellege, mert a német tudományos könyvtárügy távlati tervének kialakításával és végrehajtásával kapcsolatban a tudományos könyvtárügy gyakorlati segítségének szolgálatában álló, havonta megjelenő lappá kívánják kifejleszteni. Ez minden bizonnyal befolyásolja az általunk vizsgált tematikai szerkezetet is.

Csehszlovákiában is élesen bírálták — akárcsak a Szovjetunióban — a könyvtárosszakot végző egyetemi hallgatók túlzott érdeklődését történelmi témák iránt, kiemelve a „holt témák” és „a mai könyvtárügyi törekvések számára is használható és ötleteket adó témák” különbségét. Az 1956—1959 időszakban benyújtott 114 disszertáció közül 36 foglalkozott történelmi jellegű témával (31,6%), ezek közül 18 vonatkozik egyes könyvtárak történetére. A témaválasztás irányzata azonban kedvezően alakul, egyre több a gyakorlatot közvetlenül segítő téma. Feldolgozásunkban csupán az 1958/1959. évi témák szerepelnek, ezeknek 80%-a könyvtárügyi jellegű.

Nem éri el átlagosan a 20%-ot a történelmi témák aránya a *Szovetszkaja Bibliografija* és a *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie* (NSzK) cikkei között, bár az arány elég erősen ingadozik, különösen a szovjet folyóirat tekintetében, ahol 1957-ben 24,0%-ra is növekedett.

Hasonló képet nyújt az amerikai könyvtártudományi kutatások tematikai megoszlásáról az 1959-ben megindult *Library Research in Progress* című információs lap, amely az érintett kutatók vagy kutatóintézmények bejelentései alapján regisztrálja a kutatásokat. Alig szerepel viszont történelmi kutatási téma az amerikai Council on Library Resources kutatási programjában. Ismeretes, hogy ezt a szervezetet a Ford Alapítvány hívta életre 1956-ban azzal a céllal, hogy módszeres kutatásokkal segítsen megoldani a könyvtárügy leg-életetőbb gyakorlati kérdéseit.

Mindezt egybevetve, megállapíthatjuk, hogy a vizsgált esetekben a történelmi kutatások aránya tág határok között, 5,3-tól 84,0%-ig változik. A 16 vizsgált példa közül a történelmi tárgyú témák aránya tekintetében 5 esik 0—20% közé, 4 esik 21—40%, további 4 pedig 41—60% közé, 61—80% között 2, végül 80% felett 1 példát találunk. Az utóbbi 3 mind hazai példa.

A külföldi adatokkal való összevetés megint csak arra vall, hogy a történelmi témák hazai arányszáma nem reális, a könyvtártudományi kutatások jelenlegi tematikai szerkezete nem megfelelő.

Megjegyezzük, hogy a hazai kutatások tematikai megoszlásának vizsgálatakor nem tértünk ki más forrásokra (nagykönyvtárak kiadványai, a *Magyar Könyvszemle Figyelő* rovatát figyelmen kívül hagytuk stb.), így feldolgozásunk nem lép fel a teljesség igényével.

5. Összefoglalás

Áttekintettük könyvtártudományi kutatásunk jelenlegi helyzetét, elemeztük kutatásaink mennyiségi és minőségi viszonyait, izelítőt kaptunk a külföldi könyvtártudományi kutatás tematikai megoszlásáról. Foglalkozunk össze a helyzetkép tanulságait és az ebből adódó legfőbb feladatokat.

5.1 Nem kielégítő a kutatás (az elmélet) kapcsolata a könyvtári gyakorlattal. Ennek szubjektív és objektív okai vannak.

Szubjektív ok, hogy sok könyvtárosunk indokolatlanul lenézi a könyvtárügy gyakorlati problémáit, és indokolatlanul többre becsüli történelmi kutatási témák feldolgozását. Ebből következik a kutatások tematikai szerkezetének aránytalan megoszlása.

Objektív oknak tekinthető a kutatások központi irányításának és összefogásának teljes hiánya. Ebből táplálkozik a témaválasztás spontán jellege, ebből származik a kutatási irányok kijelölésének, a kutatások összehangolásának és egyeztetésének hiánya.

A magyar könyvtárügy — de egyben a magyar könyvtártudományi kutatás — fejlesztésének egyik legnagyobb akadályát hárítjuk el, ha leromboljuk azokat a gátakat, amelyek az elméletet és a gyakorlatot elválasztják. Könyvtárügyünk fejlődése szárnyakat kaphat a kutatások nyújtotta segítségtől, de a könyvtártudományi kutatás sem nélkülözheti a szocialista kultúra építésével, a gyakorlati könyvtári munkával való legszorosabb kapcsolatot, a könyvtári munka gazdag tapasztalatait.

5.2 Nem kielégítő a marxizmus-leninizmus eszméinek és módszereinek érvényesülése a könyvtártudományi kutatásban. Kutatóink nagyrésze nem ismeri kellőképpen a marxizmus-leninizmust, és nem alkalmazza kutatásai során a marxista tudományos módszert.

A tudat lényeges lemaradása a társadalmi lét mögött, a világnézeti ellentmondás káros a társadalom számára, mert a marxizmus-leninizmus — az egyetlen valóban tudományos világnézet — elvei és módszerei alapján végzett kutatás nagyobb eredményekre vezet rövidebb idő alatt; de káros a kutató számára is, mert fokozatosan elszakad a társadalmi valóságtól, az objektív törvények alapján fejlődő szocialista társadalomtól, és lemarad a szocialista társadalom által nevelt fiatalabb tudósnemzedék mögött.

Legfontosabb azonnali feladataink közé tartozik könyvtártudományi kutatóink marxista tudásának fejlesztése és elmélyítése, az objektív előrelátételek biztosítása ahhoz, hogy a tudatbeli lemaradást fokozatosan felszámoljuk, és így a könyvtártudományi kutatást a szocialista könyvtárügy fejlesztésének hajtómotorjává építsük ki.

5.3 Nem kielégítő a kutatási témák tárgy szerinti megoszlása. Túltengenek a történeti tárgyú témák. Azonban még ezek belső megoszlása is nagyon helytelen; alig néhány kutatás foglalkozik a közelmúlt aktuálisabb történeti kérdéseivel. Nem megnyugtató a könyvtárügyi témák megoszlása sem. Kevésbé lényeges kutatások mellett kimarad a vizsgálatokból a könyvtárügynek sok rendkívül lényeges kérdése.

Az objektív társadalmi szükséglettel nem indokolt témák kutatása azért káros a társadalom számára, mert elvonja az erőket a legfontosabb feladatok megoldásától; de káros az az érintett kutató számára is, mert kutatómunkájának értéke csökken, esetleg semmivé zsugorodik, és elveszti azt a társadalmi megbecsülést, ami a társadalmilag hasznos kutatásoknak szocialista államokban már a jelenben is — a jövőben pedig egyre fokozódó mértékben — kijár.

Az objektív társadalmi szükséglettel indokolt témák feldolgozásának hiánya fékezi mind szocialista könyvtárügyünk, mind pedig könyvtártudományi kutatásunk előrehaladását.

A témaválasztás ösztönösségének, spontán jellegének megszüntetésére és a kutatási tematika tervszerűségének biztosítására szolgál a könyvtártudományi kutatás távlati tematikai terve, amely kitűzi a kutatás fő irányait.

5.4 Nincsenek egyöntetűen biztosítva a tervszerű kutatás anyagi és szervezeti feltételei. Különösen a kutatási időkedvezmény és a publikálási lehetőségek terén észlelhetők helyenként és időnként nehézségek.

Szándékosan nem részleteztük előadásunkban a könyvtártudományi kutatás anyagi és szervezeti előfeltételeinek kérdéseit. Bár igen lényeges — helyenként és időnként súlyos — problémák is felvetődnek, mindenekelőtt a kutatónapkedvezménnyel és a publikálási lehetőségekkel kapcsolatban, úgy véljük, hogy a magyar könyvtártudományi kutatás fejlődését nem elsősorban szervezeti és anyagi kérdések, hanem az elvi és eszmei kérdések tisztázása be-

folyásolja. A szervezeti és anyagi előfeltételektől még lesz azonban szó SEBES-
TYÉN Géza előadásában.

5.5 Könyvtártudományi kutatásaink szép eredményekre tekinthetnek vissza, értékes publikációkkal szolgálták és szolgálják könyvtárügyünket és művelődésügyünket sok lelkes és szorgalmas kutató odaadó munkájának eredményeként. Igazolják ezt kutatóink publikációi a *Magyar Könyvszemle* és más folyóiratok hasábjain, az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványsorozata és számos monografikus vagy egyéb könyvtárügyi kiadvány.

A könyvtártudományi kutatásban közvetlenül résztvevő 141 fő hatalmas szellemi tartalékot alkot. Ezt a tekintélyes szellemi kapacitást azonban sokkal jobb hatásokkal, sokkal eredményesebben hasznosíthatnók a kutatások és a kutatók tudatos és tervszerű segítségével és irányításával.

A tervszerű kutatás előfeltételeit csak a szocialista társadalom, a szocialista állam képes biztosítani. Az objektív előfeltételekhez tartozik a tudományos kutatás intézményes támogatása és szervezése, amelynek egyik látható és érezhető jele a tudományos kutatás távlati tervének országosan folyó hatalmas arányú feldolgozása. Ide sorolhatjuk még a kutatók támogatását munkaidőkedvezmények, kiadási lehetőségek biztosításával. A kutatás objektív előfeltételeinek bővítéséről még szólni fogunk ankétunkon.

Ami a szubjektív előfeltételeket illeti, nem kevés múlik a kutatók személyén, egyéniségén, gondolatvilágán. Kutatóinknak nem szabad szem elől téveszteniük, hogy a könyvtártudományi kutatás nem lehet öncél, hanem eszköz a szocialista könyvtárügy fejlesztésére. A kutatás az egyik legfontosabb eszköz, amelynek segítségével meggyorsíthatjuk a közművelődés, a termelés és a tudományos kutatás egyik fontos szolgáltató intézményének, a könyvtárügynek fejlődését, meggyorsíthatjuk a kulturális forradalom kibontakozását, fokozhatjuk a szocialista építés ütemét.

A könyvtár és a könyvtáros egyik legmagasztosabb feladata a közreműködés a szocialista tudat formálásában. Méginkább kötelezi ez a feladat a könyvtártudomány kutatóit, akiknek messze meg kell előzniök a könyvtárosok tömegeit az alapvető könyvtári problémák felismerésében, elemzésében és megoldásában. A szocialista tudat formálásához végső fokon szocialista tudattal kell hozzájárulni. A szocialista kultúrforradalom tevőleges továbbfejlesztéséhez mindenképp az emberek tudatában levő belső ideológiai ellentmondásokat kell leküzdeni. A könyvtártudomány alkotó továbbfejlesztéséhez a marxizmus-leninizmus eszméire és tudományos módszerére kell támaszkodni. Csak így tehet eleget a magyar szocialista könyvtártudomány azoknak a követelményeknek, amelyeket az MSZMP VII. kongresszusa a tudomány és a kutatás számára a kulturális forradalom jelenlegi szakaszára meghatározott. Biztos vagyok abban, hogy kutatóink tehetsége, szorgalma és odaadó igyekezete rövid idő alatt kiküszöböli azokat a fogyatékoságokat, amelyek könyvtártudományi kutatásunkat jelenleg jellemzik, és felvirágoztatja haladó eszmei és tudományos hagyományainkhoz híven könyvtáraink tudományos tevékenységét.

JELENTŐLAP

könyvtári dolgozók tudományos kutatótevékenységéről

- 1) A könyvtár megnevezése, címe:
- 2) A tudományos kutatótevékenységet folytató dolgozó neve:
szolgálati beosztása:
végzettsége, tud. fokozata:
szakterületei, szaktárgyai, szakterületei:
mióta dolgozik könyvtárban:
mióta dolgozik jelenlegi beosztásában:
kutatónap-kedvezményének mértéke: heti nap
- 3) A dolgozó által folytatott kutatás területének pontos megjelölése:
témájának pontos megjelölése:
megkezdésének időpontja:
befejezésének előrelátható időpontja:
- 4) A dolgozó eddig megjelent *jelentősebb munkái* :

.....
tudományos kutató

Budapest, 1959. február 20.

P. H.

.....
könyvtárvezető

A könyvtárakban folyó tudományos kutatás felméréséhez adatokat
szolgáltató könyvtárak megoszlása könyvtártípusok szerint

Könyvtártípus	Adatszolgáltatásra fel- szólított könyvtárak száma	Ebből		Tudományos kutatótevé- kenységet folytató könyvtárak száma	Ebből könyvtár- tudományi kutatást	
		nem szol- gálatott adatot	nem jelen- tett kutató- tevékenysé- get		végez	nem végez
Országos könyvtárak	7	—	1	6	5	1
Egyetemi és főiskolai könyvtárak .	13	3	2	10	9	1
Közművelődési könyvtárak	24	3	6	15	9	6
Intézeti szakkönyvtárak	14	2	2	8	6	2
Összesen	58	8 ¹	11 ²	39	29 ³	10 ⁴

¹ Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtára, Vegyipari Műszaki Egyetem Könyvtára, Szegedi Orvostudományi Egyetem Könyvtára; Megyei Könyvtár: Debrecen, Pécs, Szolnok; Népművelési Intézet Könyvtára, Magyar Országos Levéltár Könyvtára.

² Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ; Állatorvostudományi Főiskola Könyvtára, Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Könyvtára; Állami Gorkij Könyvtár, Szegedi Városi Somogyi Könyvtár, Megyei Könyvtár: Békéscsaba, Budapest, Hódmezővásárhely, Szekszárd; Országos Terhivatal Könyvtára, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Könyvtára.

³ Lásd a 4. mellékletet.

⁴ Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára; Zeneművészeti Főiskola Könyvtára; Megyei Könyvtár: Eger, Kaposvár, Szombathely, Tatabánya; Járási Könyvtár: Nagykálló, Vásárosnamény; Történeti Múzeum Könyvtára, Ráday Könyvtár, Budapest.

3. melléklet

A kutatási témák megoszlása kezdési és befejezési időpont szerint

A. Könyv- és könyvtártörténet

Megkezdés időpontja	Befejezés időpontja									Összesen		
	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1965 után	meghatározatlan	db	%	
1959	6	4	3	2	1	—	—	—	1	17	14,8	
1958	14	10	2	1	—	5	—	—	2	34	29,6	
1957	3	1	1	—	—	—	1	—	6	12	10,4	
1956	2	3	3	—	—	—	1	—	1	10	8,7	
1955	2	4	1	1	—	—	—	—	1	9	7,8	
1954	1	3	—	—	—	—	1	—	4	9	7,8	
1953	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1952	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2	1,7	
1951	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1950	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	0,9	
1949	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	0,9	
1945—1948	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1945 előtt	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	0,9	
Meghatározatlan	4	3	—	—	—	—	—	—	12	19	16,5	
Összesen	db	32	29	13	4	1	5	3	—	28	115	100,0
	%	27,8	25,2	11,3	3,5	0,9	4,4	2,6	—	24,3	100	

B. Általános könyvtárügy

Megkezdés időpontja	Befejezés időpontja									Összesen		
	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1965 után	Meghatározatlan	db	%	
1959	10	4	—	—	—	—	—	—	3	17	22,9	
1958	15	1	1	—	—	1	—	—	—	18	24,3	
1957	7	2	3	1	—	—	—	—	1	14	18,9	
1956	—	1	—	—	—	—	—	—	1	2	2,7	
1955	1	2	—	—	—	—	—	—	—	3	4,1	
1954	2	—	—	—	1	—	—	—	1	4	5,4	
1953	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1,4	
1952	1	1	—	—	—	—	—	—	—	2	2,7	
1951	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1950	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1949	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1945—48	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1945 előtt	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1,4	
Meghatározatlan	3	2	—	—	—	—	—	—	7	12	16,2	
Összesen	db	39	13	4	1	1	1	—	—	15	74	100,0
	%	52,7	17,5	5,4	1,4	1,4	1,4	—	—	20,2	100,0	

3. melléklet (folytatás)

A. + B. Könyvtártudomány

Megkezdés időpontja	Befejezés időpontja									Összesen		
	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1965 után	Meg- hatá- rozat- lan	db	%	
1959	16	8	3	2	1	—	—	—	4	34	18,0	
1958	29	11	3	1	—	6	—	—	2	52	27,5	
1957	10	3	4	1	—	—	1	—	7	26	13,7	
1956	2	4	3	—	—	—	1	—	2	12	6,4	
1955	3	6	1	1	—	—	—	—	1	12	6,4	
1954	3	3	—	—	1	—	1	—	5	13	6,9	
1953	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	0,5	
1952	1	2	1	—	—	—	—	—	—	4	2,1	
1951	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1950	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	0,5	
1949	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	0,5	
1945—48	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1945 előtt	—	—	1	—	—	—	—	—	1	2	1,1	
Meghatározatlan	7	5	—	—	—	—	—	—	19	31	16,4	
Összesen	db	71	42	17	5	2	6	3	—	43	189	100,0
	%	37,6	22,2	9,0	2,6	1,1	3,2	1,6	—	22,7	100,0	

4. melléklet

A könyvtártudományi kutatók megoszlása könyvtáranként és könyvtártípusonként, a kutatónap-kedvezmény mértéke szerint

Sor- szám	A könyvtár rövidített megnevezése	Kutatók száma					összesen
		kutató- nap nélkül	½	1	1½	2	
			heti kutatónappal				
1.	OSzK	—	7	33	1	—	41
2.	MTA Kvt-a	2	2 ¹	9	—	—	13
3.	Országgyűlési Kvt.	4	—	—	—	—	4
4.	OMK	10	1 ²	2	—	—	13
5.	Orsz. Pedagógiai Kvt.	—	—	2	—	—	2
	Országos jellegű könyvtárak	16	10	46	1	—	73
6.	Bp. Egyetemi Kvt.	2	2	5	—	—	9
7.	Debreceni Egyetemi Kvt.	2	2	4	—	—	8
8.	Szegedi Egyetemi Kvt.	6	—	2	—	—	8
9.	Pécsi Egyetemi Kvt.	4	—	—	—	—	4
10.	Közgazd. Egyetem Kvt-a	1	1	—	—	—	2
11.	Agrártud. Egyetem Kvt-a	—	—	1	—	—	1
12.	Bp. Orvostud. Egyetem Kvt-a	—	—	4	—	—	4
13.	Bp. Műsz. Egyetem Kvt-a	—	—	6	—	—	6
14.	Soproni Műsz. Egyetem Kvt-a	2	—	—	—	—	2
	Egyetemi és főiskolai könyvtárak	17	5	22	—	—	44
15.	Föv. Szabó Ervin Könyvtár	—	—	4 ³	—	—	4
16.	Megyei Könyvtár, Győr	1	—	—	—	—	1
17.	Kecskemét	1	—	—	—	—	1
18.	Miskolc	5	—	—	—	—	5
19.	Nyíregyháza	1	—	—	—	—	1
20.	Salgótarján	1	—	—	—	—	1
21.	Székesfehérvár	1	—	—	—	—	1
22.	Veszprém	2	—	—	—	—	2
23.	Zalaegerszeg	—	—	1	—	—	1
	Közművelődési könyvtárak	12	—	5	—	—	17
24.	Közgazd.tud. Int. Kvt-a	1	—	—	—	—	1
25.	Állam- és Jogtud. Int. Kvt.	—	—	—	—	1	1
26.	Orvostört. Kvt.	1	—	—	—	—	1
27.	Hadtört. Kvt.	1	—	—	—	—	1
28.	Debreceni Ref. Nagykvt.	1	—	—	—	—	1
29.	Sárospataki Koll. Kvt-a	2	—	—	—	—	2
	Szakkönyvtárak	6	—	—	—	1	7
	Összesen	51	15	73	1	1	141

¹ 1 fő heti 5/8 kutatónapot, 1 fő heti 1/4 kutatónapot élvez.² Heti 3/8 kutatónap.³ 1 fő heti 3/4 kutatónapot élvez.

*A könyvtártudományi kutatók megoszlása könyvtári szolgálatban
eltöltött idő szerint*

A könyvtári szolgálat kezdete	Megszakítás nélkül könyvtári szolgálat- ban töltött idő	A kutatók száma
1959	1	1
1958	2	4
1957	3	9
1956	4	3
1955	5	7
1954	6	4
1953	7	11
1952	8	13
1951	9	13
1950	10	11
1949	11	13
1948	12	5
1947	13	4
1946	14	4
1945	15	8
1944	16	3
1943	17	2
1942	18	2
1941	19	1
1940	20	1
1939	21	1
1938	22	2
1937	23	—
1936	24	1
1935	25	3
1934	26	—
1933	27	3
1932	28	—
1931	29	—
1930	30	1
1929	31	2
1928	32	1
1927	33	—
1926	34	2
1925	35	—
1924	36	—
1923	37	—
1922	38	1
Ismeretlen	5
Összesen	141

6. melléklet

A könyvtartudományi kutatók megoszlása témacsoportok és könyvtári szolgálatban eltöltött idő szerint

Téma- csoport	Könyvtári szolgálatban eltöltött évek													Össze- sen
	1-3	4-6	7-9	10-12	13-15	16-18	19-21	22-24	25-27	28-30	31-33	34-36	37-39	
A. I.	6	1	4	6	4	1	—	2	2	—	1	1	—	28
A. II.	—	3	7	7	2	2	—	—	2	—	1	—	—	24
A. III.	1	2	6	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	13 ¹
A. IV.	4	1	6	1	4	3	1	—	1	1	1	—	—	23
A.	11	7	23	16	11	6	2	2	5	1	3	1	—	88 ¹
B. I.	—	2	4	6	4	—	—	—	1	—	—	—	—	17
B. II.	3	4	7	6	2	1	1	—	—	—	—	1	1	26 ²
B. III.	—	1	5	6	1	—	—	1	2	—	—	—	—	16
B.	3	7	16	18	7	1	1	1	3	—	—	1	1	59 ²
Együtt	14	14	39	34	18	7	3	3	8	1	3	2	1	147 ^{3,4}

százalékos megoszlás

A.	12,5	8,0	26,1	18,2	12,5	6,8	2,3	2,3	5,7	1,1	3,4	1,1	—	100,0
B.	5,1	11,9	27,1	30,4	11,9	1,7	1,7	1,7	5,1	—	—	1,7	1,7	100,0
Együtt	9,5	9,5	26,7	23,1	12,2	4,8	2,0	2,0	5,4	0,7	2,0	1,4	0,7	100,0

¹ Ehhez 4 fő ismeretlen szolgálati idővel.² Ehhez 1 fő ismeretlen szolgálati idővel.³ Ehhez 5 fő ismeretlen szolgálati idővel.⁴ Ebből 6 fő mind az A., mind a B. témafőcsoportban szerepel. A témafőcsoporton belül csupán a sorrendben legelső témacsoportban szerepelnek a többféle csoportba tartozó témákon dolgozó kutatók.

Belföldi és külföldi könyvtárudományi kutatások tematikai megoszlása témacsoportok szerint

- A. I.: Általános témák
 A. II.: Egyes könyvtárak története
 A. III.: Helyi könyvtártörténet
 A. IV.: Forrás-feltárás. Ált. bibliográfiák
- B. I.: Általános témák
 B. II.: Gyakorlati könyvtártan
 B. III.: Bibliográfia, dokumentáció

Forrás	Időszak, kötet sbb.	Könyv- és könyvtártörténet								Könyvtárügy						Együtt	
		A. I.	A. II.	A. III.	A. IV.	A.	B. I.	B. II.	B. III.	B.	%		%		db		
		%								%						%	
Magyarország Felmérés	1959	18,5	15,3	12,2	14,8	60,8	11,7	17,5	10,0	39,2	100	189					
	1955	13,8	3,5	27,6	31,0	75,9	3,5	17,1	3,5	24,1	100	29					
	1956	30,4	9,1	24,1	18,2	81,8	3,0	12,2	3,0	18,2	100	33					
	1957	56,3	8,3	25,0	—	89,6	6,2	4,2	—	10,4	100	48					
	1958	31,2	3,1	21,9	25,0	81,2	3,1	9,4	6,3	18,8	100	32					
1959	33,4	12,8	18,0	23,0	87,2	2,6	5,1	5,1	12,8	100	39						
Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve	1955—1959	35,4	7,7	23,2	17,7	84,0	3,9	8,8	3,3	16,0	100	181					
	1957	33,3	20,0	—	20,0	73,3	20,0	16,7	—	26,7	100	15					
	1958	17,7	23,5	—	29,4	70,6	5,9	23,5	—	29,4	100	17					
1957—1958	25,0	21,8	—	25,0	71,8	12,5	15,7	—	28,2	100	32						
Szovjetunió Szovetszkaja Bibliografija, tanulmányok, közlemények (26—31., 35—46., 49—58. sz.)	1949—1950	6,9	—	—	5,2	12,1	3,4	17,2	67,3	87,9	100	58					
	1953—1954	4,4	—	—	—	4,4	4,4	37,7	53,5	95,6	100	45					
	1955	10,0	—	—	2,5	12,5	—	25,0	62,5	87,5	100	40					
	1956	11,5	—	—	—	11,5	7,7	46,1	46,1	88,5	100	26					
	1957	13,7	—	—	10,3	24,0	14,2	22,2	39,6	76,0	100	58					
1958	11,1	1,4	—	2,8	15,3	13,9	16,6	54,2	84,7	100	72						
1959	—	1,1	—	2,2	3,3	14,3	19,7	62,7	96,7	100	91						
1949—1959	7,4	0,5	—	3,6	11,5	9,5	22,9	56,1	88,5	100	390						

7. melléklet (folytatás)

Nagykönyvtárak kiadványai Lenin Könyvtár, Trudü ¹	—	9,1	9,1	50,0	13,7	31,8	4,5	50,0	100	22
Szaltükov—Sesedrin Könyvtár kiadványai és munkatársainak publikációi ²	3,4	—	34,1	44,3	6,8	25,0	23,9	55,7	100	88
Tud. Akad. Könyvtára, Trudü ³	8,2	4,1	30,4	42,7	16,3	12,3	28,6	57,3	100	49
Könyvtárosképző főiskolák kiadványai (Leningrád, Moszkva) ⁴	35,3	4,2	—	39,5	16,9	33,2	10,4	60,5	100	48
Könyvtartudományi disszertációk (Leningrád) ^{5,6}	81,8 27,2	9,1 —	— —	90,9 27,2	— —	— 36,4	9,1 36,4	9,1 72,8	100 100	11 11
1945—1955	54,6	4,5	—	59,1	—	18,1	22,8	40,9	100	22
Csehszlovákia										
Könyvtartudományi disszertációk ⁶	4,0	16,0	—	20,0	20,8	40,0	20,0	80,0	100	25
1958/1959										
Lengyelország										
Przegład Biblioteczny, tanulmányok, közlemények	—	—	—	—	50,0	50,0	—	100,0	100	2
1946	25,0	—	—	25,0	75,0	—	—	75,0	100	4
1947	12,5	12,5	—	37,5	37,5	25,0	—	62,5	100	8
1948	—	—	40,0	40,0	—	—	60,0	60,0	100	5
1949	—	—	—	—	42,9	42,9	14,2	100,0	100	7
1950	—	—	—	—	53,3	20,0	20,0	93,3	100	15
1951	6,7	—	—	6,7	50,0	16,7	8,3	50,0	100	12
1952	16,7	—	33,3	50,0	25,0	22,7	18,2	90,9	100	22
1953	4,5	—	—	9,1	50,0	22,7	18,2	90,9	100	22
1954	—	9,5	—	9,5	33,4	42,8	14,3	90,5	100	21

¹ Goszud. biblioteka SzSzsZr im. Lenina. Trudü. 1—3. tom. Moszkva, 1957—1959.² AFANASZ'EV, Ju. Sz.: Goszud. publicsnaja biblioteka im. M. E. Szaltükova-Sesedrina v 1957 g. Leningrad, 1958.³ Trudü Biblioteki Akademii nauk SzSzsZr i Fundamental'noj biblioteki obščesztvennüh v Leningrade v poszlevoennij period.) 2—4. tom. Moszkva—Leningrad, 1955—1959.⁴ Leningradzkij goszud. bibliotecsnuj insztitut im. Krupszkaj. Trudü. 1—2., 3. tom. Leningrad, 1956—1958.

Moszkovszkij goszud. bibliotecsnuj insztitut. Ucsenue Zapiszki. 2—4. vüp. Moszkva, 1956—1959.

⁵ BABINCEV, C. M.: Diszsertacii po bibliografii. (Obzor diszsertacij, zascsicsennüh v Leningrade v poszlevoennij period.) Szovetszkaja Bibliografija, 36. vüp. 1954. 130—137. p.⁶ Diszsertacii zascsicsennüe v Leningradzskom goszud. bibliotecsnom insztitute v 1954—1955 gg. = Leningradzkij goszud. bibliotecsnuj insztitut im. Krupszkaj. Trudü. 1. tom. Leningrad, 1956. 292—295. p.⁷ JEDLIČKA, Jaromir: Diplomní práce v oboru knihovnictví. Knihovnik, 4. r. 1959, 6. no. 185—188. p. (Magyarul: Könyvtári Figyelő, 1960. 1—3. sz.)

7. melléklet (folytatás)

Forrás	Időszak, kötet sfb.	Könyv- és könyvtörténet						Könyvtárgy				Együtt	
		A. I.	A. II.	A. III.	A. IV.	A.	B. I.	B. II.	B. III.	B.	A. + B.	db	
		%						%					%
<i>Lengyelország (folytatás)</i>	1955	8,0	—	8,0	8,0	24,0	44,0	24,0	8,0	76,0	100	25	
	1956	13,6	—	—	—	13,6	68,3	13,6	4,5	86,4	100	22	
	1957	31,8	—	9,1	—	40,9	31,8	27,3	—	59,1	100	22	
	1958	42,8	4,8	—	4,8	52,4	38,1	9,5	—	47,6	100	21	
	1959 (1-3. sz.)	23,1	—	3,9	11,5	38,5	26,9	23,1	11,5	61,5	100	26	
	1946—1959	15,5	1,9	2,4	6,6	26,4	40,1	22,6	9,9	73,6	100	212	
<i>Német Demokratikus Köztársaság Zeitschrift für Bibliothekswesen tanulmányok, közlemények</i>	1947	19,0	—	—	—	19,0	38,1	42,9	—	81,0	100	21	
	1948	10,0	—	10,0	5,0	25,0	30,0	45,0	—	75,0	100	20	
	1949	29,6	—	3,7	7,5	40,8	33,3	25,9	—	59,2	100	27	
	1950	15,4	3,8	—	11,6	30,8	34,6	30,8	3,8	69,2	100	26	
	1951	5,3	15,8	—	—	21,1	47,3	31,6	—	78,9	100	19	
	1952	11,7	—	—	5,9	17,6	35,3	47,1	—	82,4	100	17	
	1953	—	14,2	7,2	—	21,4	28,6	50,0	—	78,6	100	14	
	1954	—	—	—	4,8	4,8	33,3	47,6	14,3	95,2	100	21	
	1955	26,7	—	—	—	26,7	40,0	26,6	6,7	73,3	100	15	
	1956	—	—	—	10,5	10,5	42,2	36,8	10,5	89,5	100	19	
	1957	9,1	4,5	—	4,6	18,2	40,9	31,8	9,1	81,8	100	22	
	1958	10,5	5,3	—	—	15,8	31,5	42,2	10,5	84,2	100	19	
1959	4,8	—	—	4,7	9,5	57,2	33,3	—	90,5	100	21		
	1947—1959	11,5	3,1	1,5	4,6	20,7	38,0	37,2	4,1	79,3	100	261	
<i>Német Szövetségi Köztársaság Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie tanulmányok, közlemények</i>	1954	14,3	7,1	—	—	21,4	14,3	35,7	28,6	78,6	100	14	
	1955	8,3	—	—	—	8,3	41,7	8,3	41,7	91,7	100	12	
	1956	—	—	—	—	—	35,0	60,0	5,0	100,0	100	20	
	1957	—	—	—	—	—	20,0	70,0	10,0	100,0	100	10	
	1958	—	11,8	—	11,8	23,6	41,1	29,4	5,9	76,4	100	17	
	1959	8,0	—	—	4,0	12,0	40,0	48,0	—	88,0	100	25	
	1954—1959	5,1	3,1	—	3,0	11,2	33,6	43,0	12,2	88,8	100	98	

Egyesült Államok
Könyvtártudományi disszertációk⁷

1949/50	8,8	4,5	2,6	3,6	19,5	9,8	56,4	14,3	80,5	100	307
1950/51	13,1	5,8	4,9	3,9	27,6	14,1	45,7	12,6	72,4	100	206
1951/52	8,4	8,8	3,9	3,9	25,0	9,8	45,6	19,6	75,0	100	204
1952/53	8,2	5,9	3,1	6,6	23,8	9,6	44,4	22,2	76,2	100	256
1953/54	10,6	9,4	3,5	12,2	35,7	7,1	49,0	8,2	64,3	100	255
1954/55	8,7	8,0	2,1	16,4	35,2	5,9	48,1	10,8	64,8	100	286
1955/56	9,0	6,5	3,0	17,0	35,5	6,5	47,5	10,5	64,5	100	200
1956/57	16,8	8,7	2,6	13,3	41,4	7,6	41,8	9,2	58,6	100	196
1957/58	11,3	6,7	2,6	19,2	39,8	9,9	40,4	9,9	60,2	100	151
1958/59	14,8	8,1	3,6	20,6	47,1	9,0	33,6	10,3	52,9	100	223
1949—1959	10,8	7,0	3,2	11,3	32,3	8,7	46,0	13,0	67,7	100	2284

Council on Library Resources kutatási programja⁸

1956/1959	—	—	—	5,3	5,3	37,5	48,2	9,0	94,7	100	56
-----------	---	---	---	-----	-----	------	------	-----	------	-----	----

Library Research in Progress⁹

1959/1960	11,6	3,6	2,8	—	18,3	19,4	52,3	10,0	81,7	100	180
1—3. sz.											

⁷ CARNOVSKY, Leon: Graduate theses accepted by library schools in the United States.

- 1949—1950. Libr. Quart. 20. vol. 1950. 4. no. 289—299. p.
 1950—1951. Libr. Quart. 21. vol. 1951. 4. no. 290—297. p.
 1951—1952. Libr. Quart. 22. vol. 1952. 4. no. 342—349. p.
 1952—1953. Libr. Quart. 23. vol. 1953. 4. no. 287—295. p.
 1953—1954. Libr. Quart. 24. vol. 1954. 4. no. 392—400. p.
 1954—1955. Libr. Quart. 25. vol. 1955. 4. no. 386—396. p.
 1955—1956. Libr. Quart. 26. vol. 1956. 4. no. 367—374. p.
 1956—1957. Libr. Quart. 27. vol. 1957. 3. no. 327—334. p.
 1957—1958. Libr. Quart. 29. vol. 1959. 1. no. 48—54. p.
 1958—1959. Libr. Quart. 29. vol. 1959. 4. no. 256—264. p.
 Az 1951—1952. évi részt Lester ASHEIM állította össze.

⁸ Council on Library Resources, Inc. Annual report. 1—3. Washington, 1957—1959.

⁹ Library Research in Progress. Washington, 1959—

IRODALOM

1. KŐNHALMI Béla: Könyvtártudományunk feladatai. MTA Nyelv- és Irod.tud. Oszt. Közl. 6. köt. 1954. 353—378. p.
2. SEBESTYÉN Géza: Mit várhatnak a könyvtárak a Könyvtártudományi és Módszertani Központtól? A Könyvtáros, 10. évf. 1959. 5. sz. 321—325. p.
3. [LÁZÁR Péter]: A könyvtárakban folyó tudományos kutatótevékenység helyzete. Az 1959. február—márciusi adatgyűjtés feldolgozásának összefoglaló eredményei. Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Bp. 1959. 28 p., 14 mell.
- LÁZÁR Péter: A könyvtártudományi kutatás helyzete és feladatai. A Könyvtáros, 9. évf. 1959. 10. sz. 725—727. p.
4. BRÜCKMANN, Kurt: Über die nächsten Aufgaben des wissenschaftlichen Bibliothekswesens der Deutschen Demokratischen Republik. Zbl. Bibl. 73. Jg. 1959. Sonderheft. 259—276. p. (KMK fordítás: 2260.)

Петер Лазар:

СОСТОЯНИЕ И ОЦЕНКА БИБЛИОТЕКОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ВЕНГРИИ

1. Роль библиотекведческих исследований в строительстве социализма и культурная ревлюция

Важнейшие теоретические и методические задачи в области библиотекведческих исследований вытекают из резолюций VII съезда Венгерской Социалистической рабочей партии, касающихся науки и научных исследований:

обеспечение единства библиотекведческих исследований и библиотечного дела, теории и практики, применение в исследовательской работе идей и методов марксизма-ленинизма.

2. Состояние библиотекведческих исследований в Венгрии

После мероприятий 1955 и 1956 гг, имевших целью выявление состояния исследований в области библиотекведения, Центр библиотекведения и методической работы при Гос. библиотеки им. Сечени в 1959 году провел подробный анализ положения.

В это время 231 исследователем из 39 библиотек работали над 353 темами. В области библиотекведения 141 исследователем было разработано 189 тем. Из них 60,8% относятся к истории, 39,2% приходятся на темы, касающиеся современной практики библиотечного дела. Исторические темы распадаются в общем равномерно на раскрытие исторических первоисточников, имеющихся в библиотечных фондах (кодексы, рукописи, инкунабулы и т. п.), на разработку истории отдельных библиотек или библиотечных сетей, на краеведческие исследования (история книг, библиотек, типографий и печати областей и городов на провинции), а также на темы общего характера, не входящие в перечисленные выше группы. Среди тем по вопросам библиотечного дела чрезмерно большое место занимают вопросы, относящиеся к отдельным фазам библиотечной работы (каталогизация, обслуживание читателей и т. п.). Значительно менее занимаются исследователи вопросами общего характера (функция библиотек, планирование работы и т. п.), а также вопросами теории и практики библиографии и документации.

Сроки, намеченные для разработки отдельных тем, во многих случаях слишком коротки. В 1959 и 1960 гг. была окончена разработка исторических тем в 34%-ах и тем по вопросам библиотечного дела в 55%-ах, что составляет всего 42% библиотекведческих исследований.

Свыше 50% исследователей составляют работники крупнейших библиотек общегосударственного значения (73 человека) и 31% (44 человека) — работники университетских библиотек. Лишь несколько библиотекведов работают в массовых библиотеках и еще меньше в специальных библиотеках научно-исследовательских институтов. Библиотеки Будапешта и ее окрестностей представлены 103 исследователями (73,2%), а провинция — 38 лицами (26,8%).

Из числа этих исследователей — 90 лиц (63,8%) имеют в счет своего рабочего дня время, предназначенное для исследований. В противоположность работникам крупных

научных библиотек страны а работникам библиотек в Столице, большинство исследователей в библиотеках научных институтов, массовых библиотек и библиотек в периферии не пользуются таким правом.

Большинство исследователей (88,7%) имеет высшее образование.

25% исследователей имеет библиотечный стаж 6,4 года, дальших 25% стаж 6,4—9,3 года, дальнейших 25% 9,3—14 лет и последних 25% — свыше 14 лет. Средний стаж 11,2 года. Среди исследователей, занимающихся историческими темами преобладает короткий стаж.

3. Общая оценка исследовательской работы

3.1 Исследование в области библиотековедения и строительство социализма Единство теории и практики

Тематическую структуру исследований характеризует несоразмерное преобладание исследований на исторические темы по сравнению с темами по вопросам библиотечного дела. Но и исторические темы не распределяются надлежащим образом: наши исследователи уделяют сравнительно мало внимания истории книг и библиотек XX века, хотя для разрешения актуальных вопросов теории и практики, анализ истории библиотечного дела в ближайшем прошлом мог бы быть чрезвычайно полезным.

Субъективной причиной тяготения к историческим темам — помимо влечения исследователей к старинным венгерским традициям — являются также отсталые воззрения, в следствии чего неправильно оценивается библиотечная работа. Последователи этих воззрений отрицают, что современная практика библиотек поднимает вопросы, для разрешения которых необходимо выяснять теоретические и практические проблемы и производить исследования. Они не учитывают, что современные библиотеки коренным образом отличаются от библиотек прошлого столетия и недавнего прошлого не только по размерам книжных фондов и по их составу, но и потому что: а) библиотечное дело стран социализма ставит себе совсем другие задачи, чем библиотечное дело капиталистических стран; б) огромное увеличение как книжного материала, так и числа читателей во всех странах мира обуславливают возникновение еще неразрешенных проблем.

Тематические недостатки наблюдаются также и в исследованиях по библиотечному делу. Слишком мало из них посвящены основным вопросам развития библиотечного дела Венгрии, рассмотрению специфических особенностей социалистического библиотечного дела и его закономерностей, а также необычайному росту объема продукции издательской деятельности и его влиянию.

На основании разработки данных, с точки зрения важности, надо отметить следующее:

в числе исторических исследований — разработку тем, касающихся истории книги и библиотек самого последнего времени, краеведческие исследования, а также исследования, руководимые Комитетом библиотековедения Академии Наук Венгрии (Старинная венгерская литература, Каталог первопечатных изданий) в целях выявления исторических первоисточников;

в числе исследований по библиотечному делу — результаты исследований, опубликованные в серии изданий Венгерского Совета по делам библиотек, публикации справочного характера, работы по библиографии и составлению словарей.

Самым большим недостатком является стихийность в выборе тем и, вследствие этого, несогласованность, неорганизованность, бесплановость. Выбор тем определяется обычно не общественной необходимостью, а большей частью личными замыслами, склонностью или интересом к ним отдельных исследователей. Отчасти это объясняется и тем, что в прошлом планомерного руководства исследований не существовало.

В таких условиях исследования по библиотековедению не сосредотачиваются на принципиальных разрешениях актуальных вопросов, возникающих в связи с библиотечным делом, не обеспечено надлежащим образом соответствие между теорией и практикой.

3.2 Осуществление идей и методов марксизма-ленинизма в библиотековедческих исследованиях

Часть наших исследователей недостаточно хорошо знакома с диалектическим и историческим материализмом, и поэтому в своих работах они не применяют основных законов диалектики и исторического материализма и часто вульгарно истолковывают

исторические исследования, не видят разницы между исследованием с исторической тематикой и марксистским историческим методом, между собиранием данных и описанием фактов, с одной стороны и научной деятельностью, занимающейся исследованием общих закономерностей с другой стороны.

Обилие исследований по историческим темам объясняется в значительной мере и позитивистским пониманием науки, а также толкованием этого понятия в духе так наз. «Geistesgeschichte». («истории идей»). Хотя эти воззрения и исходят из разных принципиальных основ, они тем не менее одинаково отрицают то, что исторические науки занимаются исследованием общих законов и утверждают, что они ограничиваются лишь описанием единичных, специальных явлений, в противовес естественным наукам, которые устанавливают общие закономерности. Как позитивизм, так и направление «Geistesgeschichte» являются антимарксистскими и реакционными, они отрицают марксистское понятие исторического развития и стремятся причислить к науке исследования по собиранию данных, являющихся лишь самоцелью.

Другая причина несоразмерно большого количества тем по истории и поисков данных кроется в том, что часть наших библиотекарей уклоняется от обсуждения вопросов культурной политики и не занимает четкой позиции по отношению к очередным проблемам современности. Об этом свидетельствует и отнесение на задний план изысканий, относящихся к новейшей эпохе.

4. Соотношение количества тем исследования по библиотечному делу и по истории в Венгрии и за рубежом

Представление о тематической структуре исследований за рубежом можно составить себе рассматривая тематическую структуру некоторых характерных источников (журналов публикаций, диссертаций по библиотековедению). Из сопоставления многообразных советских, польских, чехословацких, немецких и американских данных с венгерскими данными вытекает, что количество исторических тем у нас чрезмерно также по сравнению с зарубежными странами.

5. Заключение

Анализ состояния исследований по библиотековедению позволяет установить, что именно надо сделать для развития библиотековедческих изысканий, посвященных теоретическим вопросам практики библиотечного дела. Необходимо удалить преграды, изолирующие теорию от практики, углубить знания в области марксима-ленинизма библиотековедов-исследователей, прекратить в специфической области наших изысканий отсталость в развитии сознания по отношению к бытию и превратить таким образом библиотековедческие исследования в движущую силу социалистического библиотечного дела. Стихийность в выборе тем должна уступить место целеустремленной и согласованной работе, основанной на перспективном тематическом плане библиотековедческих исследований.